Clara Tschudi

Ludwig den anden – konge af Bayern

Bind I: En kongelig særling 1845–1874

bokselskap.no
Oslo 2021

bokselskap.no, Oslo 2021
Clara Tschudi: *Ludwig den anden – konge af Bayern*
Teksten i bokselskap.no følger 1. utgave, 1905 (Kristiania/Gyldendal) og er basert på digital tekstversjon ved Øystein Tvede.
ISBN: 978-82-8319-630-6 (bokselskap.no)
978-82-8319-631-3 (epub), 978-82-8319-632-0 (mobi)
Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Certains caractères échapppent
à l'analyse logique.
George Sand.

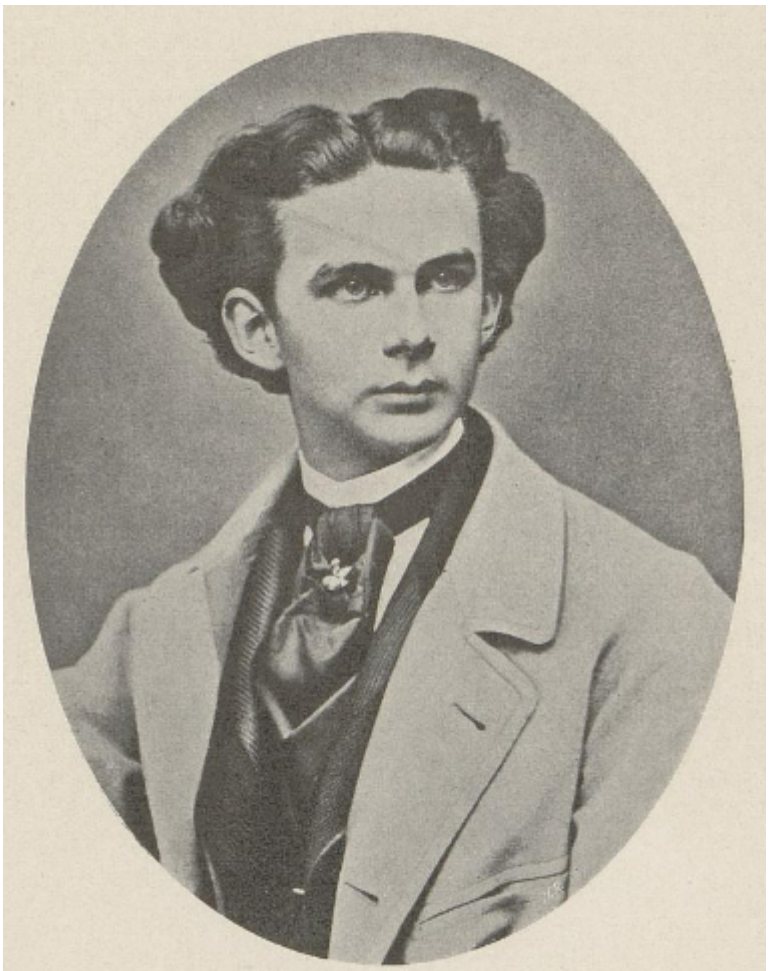

Ludwig II ved tronbestigelsen.

I. Afstamning og opdragelse

Da den ligesaa gaadefulde som ulykkelige Ludwig den anden, som jeg vil forsøge at tegne et billede af, blev født, var hans bedstefader, den eksentriske Ludwig den første, endnu konge i Bayern.

Faderen, Maximilian Joseph, var kronprins. Han havde 1842 egtet den skjønne prinsesse Marie af Preussen. Hun var kun seksten aar gammel; han var tyve aar ældre.

Efter alt at dømme var egteskabet meget lykkeligt. Maximilian var en pligttro, forstandig og rettænkende mand. Men han var sygelig og havde, som de fleste af slegten, et sensibelt nervesystem.

Nogle aar saa det ud, som om egteskabet skulde blive barnløst. I begyndelsen af aaret 1845 fik befolkningen dog vide, at kronprinsessen befandt sig i velsignede omstændigheder. Den 25de august, paa den regerende konges fødselsdag, forkyndte hundrede og et kanonskud for Bayerns folk, at en prins var født paa slottet Nymphenburg.

[4] I virkeligheden skal det fyrstelige barn have seet lyset to dage før. Man havde holdt begivenheden hemmelig for at berede Ludwig den første en glædelig overraskelse; kongen havde nemlig udtalt ønsket om, at en mulig arveprins maatte komme til verden paa denne dag.

Barnet blev opkaldt efter ham, og han holdt det selv over daaben.

Den gamle konge stod dengang paa høiden af sin popularitet. Snart indtraadte imidlertid et vendepunkt. Danserinden Lola Montez greb ind i den elskovssyge monarks liv og vakte en voldsom bevægelse i Bayerns hovedstad.[n1] Den almen-europæiske, demokratiske reisning 1848 kom til og gjød olje i ilden. Ludwig maatte frasige sig tronen og blev efterfulgt af sin søn Maximilian Joseph, som besteg den under navn af Maximilian den anden.

Kort efter disse politiske uroligheder blev den unge dronning forløst med en anden søn, der blev kaldt Otto. Skrækken og ophidselsen bevirkede, at han kom tre maaneder for tidlig til verden. Lægerne erklærede det for umuligt, at barnet kunde leve; men det viste sig senere, at de havde taget feil.[n2]

Baade kronprinsen og hans broder var ualmindelig smukke. Det var et straalende syn, naar den [5] skjønne og afholdte dronning gik gjennem Münchens gader med sine vakre gutter. Moderglæden og moderstoltheden lyste ud af hendes øine, medens folkets blikke med uforfalsket beundring dvælede ved hende og hendes børn.

Otto var den, der lignede hende mest. Da han desuden var glad og omgjængelig, var han ogsaa den, som vandt skjønhedsprisen hos folk i almindelighed. Men Ludwigs skjønhed var mere eiendommelig og sjælfuld. Navnlig var hans store, mørkeblaa øine vidunderlig smukke og straalende.

Gutterne var altid klædte i hver sin bestemte farve, som dronningen havde valgt; Otto i rødt, Ludwig i blaat, – Bayerns nationalfarve! Ikke alene hans klæder fik denne farve, men, saavidt muligt, hans øvrige smaa eiendele og fornødenheder, som, for eksempel, bindet om hans bøger, hans tegnemapper og nodehefter.

Den blaa farve vedblev stedse at være hans yndlingsfarve.

Hvor forstandige forældrene i mange henseender var, saa synes de at have manglet den rette indsigt i opdragelsens vanskelige kunst.

Faderen var for streng og stillede fordringer til kronprinsen, som oversteg dennes evner og kræfter. I tide og utide mindede han ham om, at han engang vilde blive konge. Han blev hensynsløst straffet, [6] baade naar han fortjente det, og naar hans forseelser var saa ubetydelige, at de kunde havt krav paa nogen overbærenhed. Ludwig fik ikke lov til at være barn. Alt legetøi blev tidlig taget fra ham. Han havde en skildpadde, som han særlig satte pris paa. Men det varede ikke længe, inden ogsaa denne blev taget bort efter kongens udtrykkelige befaling.

Dronningen gjorde intet forsøg paa selvstændig at gribe ind i denne unaturlige opdragelse. Heller ikke synes hun eller kongen at have havt øie for, at kronprinsens eiendommeligheder burde behandles med varsomhed.

Fra andet hold var han samtidig gjenstand for en helt modsat og endnu mere forkjert behandling.

Hans barnepige «Liesi» forgudede og forkjælede ham. Da han blev lidt større, fik han en fransk guvernante, som synes at have havt en ret uheldig indflydelse. Hun sværmede for den franske «solkonge» Ludwig den fjortende og lagde aabenbart an paa at forme sin elev efter dette mønster. Bekjendte ytringer af enevoldsherskeren, som «L'état, c'est moi!» (Staten, det er jeg!), «Tel est notre bon plaisir» (saadan er vor gode vilje!) og lignende blev fremholdte for den fyrstelige elev som mønstergyldige udtalelser, der burde efterlignes.

Samtidig gav hun i miner og lader udtryk for den underdanighed, som hun mente, at det anstod [7] sig for undersaatterne at vise den vordende konge. Hun spurgte aldrig, om han var flink og elskværdig. «Kronprinsen er altid den første!» gjentog hun uafladelig.

En fransk sproglærer, der afløste hende, optraadte i samme aand og bidrog til yderligere at forkvakle det barnlige sind. Som et eksempel paa hans opdragelsesmaade kan anføres, at «le très gracieux prince royal» blandt andet fik lov til at rulle læreren rundt paa gulvet som en tønde.

Ludwigs egenkjærlighed maatte under saadanne omstændigheder udvikle sig.

Episoder fra hans spæde aar viser, at en udpræget selvfølelse og lunefuldhed tidlig gav sig tilkjende hos ham.

Her er et træk fra tolvaars-alderen og under et ophold i Berchtesgaden:

Han legede i slotsparken med sin broder.

Uden nogensomhelst foranledning kastede han pludselig den tre aar yngre Otto i græsset, satte sit knæ haardt paa hans bryst, puttede sit lommetørklæde ind i hans mund og raabte med bydende røst:

«Du er min undersaat. Du skal adlyde mig! Jeg skal engang blive din konge!»

Heldigvis var en hofmand øienvidne til dette. Han sprang frem og rev Otto, som holdt paa at kvæles, væk fra broderens voldsomme tag.

[8] Scenen kom kongen for øre. Han tildelte sin førstefødte paa borgerlig maade en god dragt prygl.

Denne korporlige revselse havde dog ei den ønskede virkning paa den yderst selvfølende prins. Den synes udelukkende at have forbitret ham mod hans fader. Saa tungt tog han krænkelsen, at han senere formelig skyede Berchtesgaden.

En vinterdag 1859 var de to prinser sammen i den saakaldte «engelske have» i München.

Otto havde rullet en stor snebold og raabte fornøiet til sin broder:

«Se, Ludwig, – jeg har en snebold, som er større end dit hoved!»

Ludwig tog den fra ham. Otto begyndte at græde. Deres hovmester kom til og spurgte, hvad der var hændt.

«Ludwig har taget min snebold,» hulkede Otto.

«Deres kongelige høihed», sagde hovmesteren, «naar prins Otto har lavet en snebold, saa tilhører den ham, og De har ingen ret til at tage den.»

«Skal jeg ikke have lov til at tage snebolden? Hvortil er jeg da kronprins?» spurgte Ludwig fortørnet.

En herre, der stod Maximilian den anden nær, og som oftere var indbuden til jagtture med ham, har fortalt, at han meget sjelden saa de smaa prinser, naar han besøgte kongen.

[9] En gang, da han spadserede i slotshaven ved Hohenschwangau, kom han imidlertid tilfeldigvis til en aaben plads, hvor kongesønnerne opholdt sig.

Ludwig havde svunget sig op paa et rækverk og sprang rundt paa dette.

Den fremmede gjorde ham opmerksom paa, at han kunde falde ned og slaa sig. Gutten tog dog ingen notis af den velmente formaning; den havde kun til følge, at han forøgede sine hop og sprang.

Herren, som blev hange for, at en ulykke kunde ske, tog ham nu med magt i sine arme og løftede ham ned.

Kronprinsen tilkastede ham et stolt blik og begyndte derpaa at lege med sin broder, som om ingen trediemand havde været tilstede.

Mange aar senere, efter at Ludwig længst var bleven konge, erindrede samme herre ham om dette møde.

«Jeg husker meget vel» – svarede majestæten koldt – «at De dengang rørte ved mig!» Han skiftede derpaa samtale-emne. –

En strengt gjennemført sparsomhed udgjorde en del af Maximilians opdragelsessystem. De kongelige prinser fik en yderst tarvelig forpleining. Søde sager fik kronprinsen kun smage ved sin barnepige Liesi's gavmildhed. Hun brugte af sine egne sparepenge til [10] at kjøbe sukkertøi til sin yndling, – en godhed som Ludwig altid huskede, og som han belønnede, saa snart han var bleven konge.

Da prinserne blev større, modtog de i lommepenge en sum, der svarede til otti øre om ugen, – en lidet prinselig appanage!

Otto troede en dag at have fundet et middel til at forbedre sine finanser. Han havde hørt, at friske tænder kunde betales med indtil ti gulden pro stykke; og han gik til en af Münchens tandlæger og tilbød ham en af sine bedste kindtænder mod det nævnte beløb.

Tandlægen, der vidste, hvem han var, modtog naturligvis ikke tilbudet.

Da kongen fik vide tildragelsen, fik prinsen en følelig straf. Imidlertid synes episoden at have bragt dronningen til eftertanke; hun udvirkede, at sønnernes lommepenge blev forøgede efter denne dag.

Paa sin attende fødselsdag modtog Ludwig for første gang en lidt større sum: Hans fader forærede ham en portemonnæ, der indeholdt et stykke af hver myntsort, som dengang var gjældende i Bayern.

Ynglingen, der aldrig før havde havt andet end smaapenge i sin lomme, indbildte sig, at han pludselig var bleven en rigmand. Han skyndte sig ud [11] for at kjøbe og forære sin moder en medaljon, som han vidste, at hun havde beundret i en juvelerbutik.

Han spurgte ikke efter prisen. Men da juveleren nævnte, at han vilde sende smykket til slottet sammen med regningen, sagde han med selvfølelse, idet han rakte ham sin portemonnæ: «Nei, jeg har nu selv penge. Her, – tag Dem betalt for smykket!»

Mellem kronprinsen og hans fader var der aldrig noget ømmere forhold; men han var uden tvivl meget glad i sin moder. De omstændigheder, der havde ledsaget prins Ottos fødsel, havde imidlertid knyttet denne yngste søn nærmest til hendes hjerte. Naar Ludwig i barne-aarene forsøgte at tale med hende om sine idéer og indtryk, viste den ret prosaiske dronning desuden en paafaldende mangel paa forstaaelse for hans poetiske natur.

Bortseet fra enkelte rivninger nu og da var forholdet mellem brødrene fredeligt og godt. Den yngste stillede sig stedse i anden række; og den beskedenhed, hvormed han gjorde det, var vistnok hovedgrunden til, at de var gode kamerater.

Kronprinsens hele natur og aandsretning, hans idéer, glæder og sympatier var helt forskjellige fra Ottos; om nogen egentlig fortrolighed fra hans side var der derfor ikke tale.

[12] Ludwig vilde helst være alene med sig selv; Otto var munter og selskabelig. Ludwig interesserede sig for kunst og syslede med blomster. Hans broder sværmede for militærvæsen og var en ivrig jæger.

To interesser havde de dog fælles: begge var fra barndommen dygtige, næsten dumdristige ryttere. Og begge elskede musik og sang.

De havde kun to legekamerater, nemlig prins Ludwig af Hessen, der tilbragte en del af sin barndom ved sin tante, dronning Maries, hof, og grev Holnstein, som en og anden gang fik lov til at besøge dem.[n3]

Kronprinsen gjaldt for at være høit begavet. Allerede da han var liden, var hans hukommelse usædvanlig skarp; og han bragte ofte sine lærere til fortvivlelse ved de indviklede spørgsmaal, som han henvendte til dem. Imidlertid var han kun flittig i de fag, der interesserede ham, men doven og ligegyldig, hvor det ikke behagede ham.

Hans lærere var kundskabsrige og retsindige mænd; mod de fleste af dem var han dog meget indesluttet. Paa enkelte undtagelser nær stod de raadløse og magtesløse ligeoverfor denne eiendommelige natur, der forvirrede dem ved sine modsigelser [13] og forskrækkede dem ved sine anfald af heftighed.

Saaledes voksede den bayerske kronprins op i omgivelser, som dels negligerede og misforstod, dels forkvaklede ham, og under forhold, der var velegnede til at udvikle hans af naturen sterkt udprægede selvfølelse og egensindighed.

Kronprins Ludwig og prins Otto.

II. Grundtræk i Ludwigs karakter

Ludvigs hovmester, greven af Larosée, har udtrykt sin opfatning af hans karakter i følgende ord:

«Kronprinsen er opvakt og meget begavet. Han har lært meget. Allerede nu sidder han inde med kundskaber, der er langt udover det sædvanlige. Han er i besiddelse af en saa rig fantasi, at jeg sjelden har set dens mage hos en saa ung mand. Men han er opfarende og yderst heftig. En mere end sterkt udviklet egenvilje tyder paa et stivsind, som maaske er nedarvet efter bedstefaderen, og som vanskelig vil kunne beherskes.»

Dette testimonium udstedte greven den dag, da Ludwig fyldte sit attende aar, og da hovmesteren traadte tilbage fra sin ansvarsfulde stilling.

Kronprinsen havde ikke blot arvet sit stivsind fra bedstefaderen; han mindede i forskjellige henseender om sin farfader og navne. Som denne var han idealist og sværmer med udpræget æstethiske tilbøieligheder.

[18] Henrik Ibsen lader «Gjengangere» vise sig allerede i første led. Dette er ikke helt almindeligt. Langt hyppigere er det, at de gode som de onde «slegts-gjengangere» kommer frem i andet led; man har nærsagt daglig leilighed til at se, at sønnen oftere har bedstefaderens feil og fortrin end faderens.

Saaledes ogsaa her. Med sin nøiagtige, forstandige og pligttro fader havde Ludwig saare liden lighed. Men bedstefaderen, den eksentriske, stivsindede, sværmeriske Ludwig den første «gik igjen» i sønnesønnen, ganske vist ikke «op ad dage,» men i en ny, paa forskjellig maade forandret, paa andre punkter derimod let gjenkjendelig udgave.

Paa mødrene side var der ligeledes en udpræget sværmer i familien. Friedrich Wilhelm den fjerde af Preussen var dronning Marie af Bayerns kjødelige søskendebarn. Der er i Ludwigs smags- og aandsretning adskilligt, som minder om denne preusser-konge, der i modsætning til flertallet af Hohenzollerne havde mere interesse for videnskab og kunst end for krigerhaandverket.

Alligevel var Ludwig den anden noget for sig selv. Han var en eiendommelig, fremmedartet skikkelse midt i sine nærmeste omgivelser, – en gaade for sin egen slegt, som for sit eget folk!

Han synes snarere at have tilhørt en anden race end den tyske og en anden tidsalder end det nittende [19] aarhundrede. Der er træk hos ham, som fører tanken tilbage til den græske og romerske oldtid. I instinkter og passioner var han nær beslegtet med en mand som den romerske keiser Hadrian.

I en henseende var han imidlertid meget moderne, nemlig i sin sværmeriske kjærlighed til alpelivet! Han elskede de høie fjelde. Det er karakteristisk for denne sky konge, som næsten ikke foretog andre reiser end til sine lystslotte, at han gjentagne gange besøgte Schweiz, alpelandet «par excellence.»

Fra begge sine forældre havde han taget kjærligheden til bjergene i arv. Den kongelige familie pleiede at tilbringe somrene paa slottet Hohenschwangau i Bayerns høiland ikke langt fra München. Egentlig var dette en gammel ridderborg, der var bleven bygget over tusinde aar tilbage i tiden, men som Maximilian den anden havde ladet restaurere, da han var kronprins.[n4]

En mængde historiske minder og sagn er knyttede til borgen, hvis haller er fyldte med erindringer fra fortidens dage, og hvis vægge er prydede med billeder af Lohengrin og svanen i alle mulige skikkelser.

[20] Det fortælles, at Hohenschwangau skal have tjent Tannhäuser til natteherberge, da han vendte tilbage fra sin valfart til Rom. I reformationstiden skal Martin Luther engang, da han var i nød og fare, have fundet tilflugt paa dette slot, som man da ogsaa kalder Bayerns Wartburg.

Kong Maximilian følte sig styrket ved at tilbringe sine somre der. Sammen med sin gemalinde, der var en dristig bjergstigerske, gjorde han hyppige fodture i de omliggende egne.

Hohenschwangau var dronningens kjæreste opholdsted. Hun var fordringsfri og overordentlig enkel i sine vaner. Den yndige Marie beskjeftigede sig helst med praktiske gjøremaal. Paa dækketøi, som hun egenhændig havde vævet, serverede hun fisk, som hun havde fisket selv. Naar hun var paa landet, pleiede hun at gaa med et stort kjøkkenforklæde. Hun tørrede støvet af sine porcellæns- og nipsgjenstande; og hun fandt en uskyldig fornøielse i personlig at vaske det brugte kaffestel. I Hohenschwangau havde hun desuden ladet indrette

en spindestue, hvor hun flittig dreiede rokkens hjul til fordel for de fattige i egnen.

Ogsaa for sønnen Ludwig var disse ophold en kilde til glæde, om end paa en anden maade end for familiens øvrige medlemmer.

Den store ensomhed virkede paa guttens ømfindtlige sind [21] som en befrielse fra trykkende lænker. Her fandt det romantisk anlagte barn næring for sin rige fantasi; her kunde han drømme sig ind i fortidens sagn og give sine eventyrlige længsler frit spillerum. Paa de stille veie kunde han fordybe sig i de tyske klassikere, navnlig i Schillers verker, som levende talte til hans hjerte og aand. Han kunde tilbringe halve dage med at deklamere denne sin yndlingsdigters klingende vers.

Hvor strengt han end blev opdraget af sine forældre, saa blev han tidevis for meget overladt til sig selv. I sine fritimer trak han sig tilbage til ensomheden for at hengive sig til vaagne drømme.

«Hvor Deres kongelige høihed maa kjede Dem, naar De ikke har nogen beskjeftigelse,» sagde hans lærer domprovst von Döllinger, der traf ham siddende alene i et mørkt værelse paa grund af en tilfældig øienlidelse. «Hvorfor lader De ikke nogen læse høit for Dem?»

«Jeg kjeder mig ikke,» lød svaret; «jeg udtænker forskjellige ting, og jeg morer mig meget godt paa denne maade.» –

Der er forunderlige kontraster i Ludwigs natur; paa den ene side en higende trang til at komme bort fra menneskene med deres unaturlige og opstyltede væsen til den uforfalskede natur, til ensomhedens stilhed og høitidsfulde andagt. Paa den [22] anden side møder vi tidlig hos ham et enthusiastisk theater-sværmeri med interesse for effektfulde forestillinger, for kunstig glans og pragt, saa at man kunde fristes til at tro, at han snarere var bestemt for scenen end for tronen.

Det menneskelige samfundsliv syntes ikke at have nogen dybere interesse, endsige nogen tiltrækning for ham. Han stod uforstaaet og delvis uforstaaende ligeoverfor den kreds, hvori han levede.

Men alvorsstunden nærmede sig. Han havde fyldt sit attende aar; pligter og ansvar ventede ham. Han skulde nu træde ud i det offentlige liv.

III. «Le Roi est mort. Vive le Roi!»

En mørk stemning hvilede over München; Maximilian den anden var døende.

Den niende marts 1864 havde han i sengen undertegnet de sidste regjerings-dokumenter. Samme aften havde lægerne opgivet alt haab om at kunne redde hans liv.

Man havde vidst, at han længe havde været en syg mand; men ingen havde anet, at hans sidste time forestod.

Efterretningen, der hurtig spredtes, fyldte hovedstaden med forfærdelse og klage. Uoverskuelige menneskemasser trængte ind i slotsgaarden og stirrede op til sin herskers vinduer.

Sne og regn strømmede ned. Stormen hylede; men ingen syntes at merke det. Man vovede ikke længer at vente paa en etterretning, der kunde bringe trøst. Alle tænkte den samme tanke:

«Vor gode konge dør!»

Sorgen var ubeskrivelig over det hele rige.

[24] Klokken fire om morgenen den tiende marts udtalte livlægen, at den syge maatte forberede sig paa at dø. Han meddelte kongen, at skriftefaderen havde indfundet sig paa slottet.

«Er det kommen saa langt med mig,» sagde Maximilian, der vel følte sig yderst svag, men som ikke havde store smerter. «Nu vel, – Gud vil gjøre det bedste med mig! Jeg har altid villet det rette!»

Troende aflagde han sit skriftemaal og modtog dødssakramentet.

Hans fortvivlede gemalinde havde tilbragt hele natten hos ham. Nu var ogsaa den atten-aarige kronprins hos sin fader.

Kongen havde under fire øine en lang samtale med ham. Han formanede og raadede ham. I denne ellevte time forsøgte han at vinde fortrolighed hos denne søn, der altid havde trukket sig sky tilbage, og hvis karakter havde været ham en gaade.

Rørende og hjertelig tog han afsked fra dronningen og begge sine børn. Han velsignede dem og udtalte haabet om et gjensyn.

«Min søn,» sagde han til sin efterfølger, «nu ønsker jeg dig, at du maa faa en ligesaa rolig død som din fader!»

Det var hans sidste ord.

Man kunde næsten fristes til at tro, at sløret over [25] fremtidens begivenheder i denne stund blev løftet bort for den døende konge, og at han saa ting, der bragte ham til at ane eller frygte sin søns tragiske endeligt.

Erkebiskopen talte trøstende til den døende, da han i middagsstunden uden kamp blev kaldt ind til den evige hvile.

Ludwig besvimede af bevægelse. Han fortalte senere i livet, hvor pinligt det havde berørt ham, da man hilste ham som hersker, idet han traadte ud af sin faders dødsværelse.

«Herren har frataget os en god konge! – Lad os bede, at han giver os en ligesaa god konge igjen!» sagde erkebiskopen til de forsamlede, som ventede udenfor.

Alle bøiede knæ, graad og hulken fyldte salen. Hovedstad og rige stod under indtrykket af et smerteligt tab.

Sorgen over en høit agtet fyrstes bortgang blandede sig med deltagelsen for hans efterfølger, der var bleven opdraget saa strengt og saa ensomt.

En tung byrde var med kongekaaben bleven lagt paa hans skuldre; og sikkert var faderens tidlige død en ulykke for ham.

De spirer til et sygeligt aandsliv, som slumrede hos ham, vilde neppe saa hurtig have skudt vekst, og Maximilians opdragelsesprincipper vilde maaske [26] ikke heller have draget saa sørgelige følger efter sig, om Ludwig ei var bleven konge, da han stod midt i sin udvikling. Han var for ung og ubefæstet til uden skade at kunne taale denne sterke og pludselige overgang.

Alle døre, der tidligere havde været lukkede for ham, aabnedes paa vidt gab. Alle søgte hans gunst. Han blev forgudet og tiljublet; og hans dagligdags udtalelser blev bevingede ord.

Den tolvte marts aflagde han ed til forfatningen i overvær af de kongelige prinser og statsraadets medlemmer.

Udenrigsministeren holdt en tale, som den nye konge besvarede med følgende ord:

«Den almægtige Gud har kaldt min dyrebare, høit elskede fader bort fra denne jord. Jeg kan ikke udtrykke de følelser, som gjennomstrømmer mit hjerte. Stor og tung er den opgave, der venter mig. Jeg stoler paa Gud, som vil sende mig lys og kraft til at opfylde den. Jeg vil regjere trofast mod den ed, som jeg netop har svoret, og overensstemmende med den forfatning, som nu har bestaaet i næsten et halvt aarhundrede. Mine elskede bayreres velfærd og Tysklands storhed skal være maalet for min stræben. Jeg beder eder alle om at hjælpe mig under opfyldelsen af mine tunge pligter!»

Ludwig blev populær uden nogensomhelst anstrengelse [27] fra sin side. Bayrerne er et loyalt folk; og sterke baand knyttede folket og kongehuset sammen.

Monarkens ungdom og sympatiske udseende var naturligvis heller ikke uden virkning.

Alle blev slagne af hans skjønhed og indtagende personlighed.

En østerrigsk forfatter, som saa og talte med ham snart efter tronbestigelsen, har flere aar senere udtalt sig saaledes:

«Han var den skjønneste yngling, som jeg nogensinde har seet. Hans høie, slanke figur var fuldstændig symetrisk. Hans rige, let krøllede haar og den lille antydning til skjeg, gav hans hoved lighed med hine storslagne, antike kunstverker, gjennem hvilke vi har fundet de første fremstillinger af Hellenernes begreb om mandlig kraft. Selv om han havde været en tigger, kunde han ikke have undladt at tiltrække sig min opmerksomhed. Intet menneske, gammel eller ung, rig eller fattig, kunde forblive uberørt af den fortryllelse, som udgik fra hele hans væsen. Hans stemme havde en behagelig klang. De spørgsmaal, som han fremsatte, var klare og bestemte. Hans emner var velvalgte og aandrige; han udtrykte sig let og naturligt. Den begeistring, som han vakte hos mig, er aldrig bleven formindsket,

tvertimod, den har tiltaget med aarene. [27] Billedet af den unge monark er endnu i uudslettelige farver præget i min sjæl.»

En anden tysk forfatter, Paul Heyse, traf den unge konge omtrent paa samme tid og har ligeledes offentliggjort sit indtryk. Han er ikke i samme grad begeistret; men ogsaa han synes at være bleven imponeret.

«De store øine,» siger Heyse, «var drømmende, blikket vindende. Hvad han sagde var frit for et hvert spor af forlegenhed, Han havde en ualmindelig sikker dom om dem, som kom i hans nærhed, en menneskekundskab, der var vidunderlig i betragtning af, at han var bleven opdraget saa ensomt og saa langt borte fra verden.»

Kong Maximilian II.

IV. En egteskabsplan

Kort tid efter sin tronbestigelse fik Ludwig besøg af det østerrigske keiserpar.

Elisabeth var hans kusine. Da hun drog til Wien som keiserinde, var han kun ni aar gammel. Senere havde hun ofte besøgt sit fædernehjem og den bayerske kongefamilie. Men ved disse leiligheder havde den sky og forlegne kronprins neppe havt anledning til at se og hilse paa det mægtige naboriges skjønne herskerinde.

Denne gang var stillingen forandret. Nu var han konge. Og hurtig knyttedes der mellem disse to et venskabsbaand, som varede til Ludwigs død.[n5]

Han modtog keiserparret med største opmerksomhed og søgte at gjøre opholdet i sin hovedstad saa behageligt og festligt som muligt.

Fra München drog Franz Joseph og hans gemalinde til Kissingen, hvor Ludwig aflagde dem et gjenbesøg.

[32] Ved dette badested, der var en samlingsplads for det fornemste selskab, blev Bayerns unge konge modtaget med begeistring. Her traf han ogsaa den russiske keiserfamilie.

Keiserinde Maria Alexandrowna traadte ham i møde med moderlig godhed og synes straks at have fattet den plan at gjøre ham til sin svigersøn.

Vel var Bayern ikke nogen stormagt; men det var et anseligt rige af anden rang. Det bayerske kongehus var gammelt og anseet; og dets nuværende hoved var en straalende personlighed og, som det syntes, nobel og elskværdig af karakter.

Ogsaa for Ludwig og det land, som han repræsenterede, maatte en saadan forbindelse fremstille sig som passende og ønskværdig, skjønt storfyrstinde Maria – keiserparrets eneste datter – den gang kun var et barn.

Fra Kissingen begav de russiske fyrstinder sig til badestedet Schwalbach.

Efter et kort ophold i München opsøgte kongen af Bayern dem der; han ledsagede moder og datter paa deres udflugter og var deres utrættelige ridder.

Egteskabsplanen mellem det russiske og det bayerske hof strakte sig gjennem flere aar.

Det synes hævet over tvivl, at Ludwig en tidlang tænkte paa at anholde om storfyrstindens haand. Han lod endog gjøre udkast til et græsk-moskowitisk [33] slot, som skulde være hans bryllupsgave, og hvor de som nygifte skulde tilbringe sine hvedebrødsdage.

Næste sommer kom czarina'en og hendes datter atter til Kissingen. Kongen mødte dem der paanyt. Den gjensidige elskværdighed og imødekommenhed fortsattes; og fremdeles syntes baade keiserinden og de bayerske ministre ivrige for at faa forbindelsen knyttet.

Man ventede hver dag, at forlovelsen skulde blive offentliggjort. Men man ventede forgjeves.

Kongen nølede med at udtale det afgjørende ord; i virkeligheden udtalte han det aldrig!

Man forsøgte at gjætte grunden. Nogle mente, at det, som havde virket afkjølende paa ham, var czarina'ens altfor store iver for at faa partiet istand. Andre troede, at den skjønhedselskende yngling havde faaet betænkeligheder, fordi han havde opdaget, at den lille russiske keiserdatter havde en høiere hæl paa den ene fod end den anden.

Neppe nogen anede den virkelige grund.

Den bør søges i Ludwigs urolige, ubeslutsomme temperament og i hans medfødte ulyst til at indtræde i egteskab.[n6]

V. Kong Ludwig og Richard Wagner

Richard Wagner udkaster i forordet til sin «Niebelungen-digtning» følgende spørgsmaal:

«Vil den fyrste findes, som muliggjør opførelsen af mit verk?»

Ludwig af Bayern læste dette som kronprins, og han udbrød begeistret:

«Naar> *jeg* bliver konge, vil jeg vise verden, hvor høit jeg skatter hans genie!»

Neppe en maaned efter sin tronbestigelse sendte han sin kabinetssekretær, hr. von Pfistermeister, afsted for at indbyde Wagner til at komme til München.

Denne søgte ham først i Wien. Men digter-komponisten havde over hals og hoved maattet flygte fra Østerriges hovedstad, fordi man havde truet ham med gjældsarrest; han ønskede at forsvinde et eller andet sted, hvor hans forfølgere ikke kunde naa ham.

Det lykkedes at opspore ham hos venner i Stuttgart. [35] Kongens udsending overrakte ham et fotografi af Ludwig samt en rubin-ring; han forkyndte ham, at saa, som stenen i ringen glødede, brændte hans hersker af længsel efter at se ham.

Paa sin sekstende fødselsdag havde Bayerns kronprins overværet opførelsen af «Lohengrin». Denne opera havde gjort et saa meget dybere indtryk paa ham, som sagnet om svaneridderne var knyttet til Hohenschwangau, der, som vi ved, fra barndommen havde været hans kjæreste opholdssted.

I aarene før hans tronbestigelse voksede hans interesse for «fremtidsmusikeren». Ved et besøg hos sin tante, hertuginden Ludovica i Possenhofen, havde han fundet hans skrifter paa hendes flygel; og fra nu af studerede han dem med iver.

Ludwig var ikke fremragende musikalsk. En musiker, der gav ham undervisning i pianospil, mente endog, at han manglede øre. Wagners verker

tiltrak ham maaske mere paa grund af den fantastiske digtning end paa grund af deres musikalske værd.

Glad og forventningsfuld fulgte mesteren den unge konges indbydelse. Han indtraf i München de første dage af mai (1864) og blev modtaget med udmerkelse. Hans personlighed gjorde et sterkt indtryk paa Ludwig, der forsikrede ham om sin bevaagenhed og sin varme interesse.

«Det utænkelige, og det eneste, som jeg trængte, [36] er bleven til virkelighed! Himlen har skjenket mig en velynder. Gjennem ham lever jeg og forstaar jeg mig selv!» udbrød digter-komponisten til venner, der ventede paa ham, da han kom tilbage fra slottet.

Efter faa dages ophold i Bayerns hovedstad fortsatte han sin reise til Wien, hvor han, takket være Ludwigs godhed, nu kunde betale sin gjæld. Snart vendte han imidlertid tilbage til München. Og Pfistermeister bød ham paa sin herres vegne velkommen i en herligt beliggende villa ved Starnbergersøen, hvor han uforstyrret kunde leve for sin kunst.

Ludwig opholdt sig samtidig paa det nærliggende slot Berg, hvor Wagner hyppig besøgte ham og foredrog sine verker for ham.

Mesterens fantasi, hans digtning, hans indtagende væsen henrev den kongelige sværmer til blind begeistring. Den ældre mand udøvede en dæmonisk magt over ynglingen, og hans nærhed virkede aldeles elektriserende paa ham. Samværet mellem dem blev en afgjørende begivenhed i begges liv. Fuld af medlidenhed og lykkelig i bevidstheden om at kunne hjælpe ham, skrev kongen dagen efter deres første møde:

«Vær overbevist om, at jeg vil gjøre alt, hvad der staar i min magt, for at give Dem erstatning for Deres tidligere lidelser. Jeg vil for altid jage [37] hverdagslivets smaalige sorger bort fra Deres hoved. Jeg vil berede Dem den eftertragtede hvile, for at De i Deres kunsts rene sfære uforstyrret kan udfolde hele Deres genie. – – Ubevidst var De den eneste kilde til mine glæder. Fra mine spæde ynglinge-aar var De for mig en ven, der, som ingen anden, talte til mit hjerte, min bedste lærer og opdrager!»

Trods aldersforskjellen er det hævet over tvivl, at Wagner fra første stund varmt gjengjældte sin beskytters følelser.

Han skrev til sin veninde fru von Wille (mai 1864):

«Han (kongen) er desværre saa skjøn og saa aandfuld, saa sjælfuld og saa herlig, at jeg frygter for, at hans liv maa forsvinde som en flygtig gudedrøm i denne tarvelige verden. Han elsker mig med den første kjærligheds inderlighed og varme. Han kjender mig og ved alt om mig og forstaar mig som min egen sjæl. Han vil, at jeg bestandig skal blive hos ham, arbeide, hvile ud, opføre mine verker. Han vil give mig alt, hvad jeg behøver dertil. Jeg skal gjøre Niebelungerne færdige; og han vil opføre dem saaledes, som jeg ønsker det. Jeg skal være min egen herre, ikke kapelmester, intet uden mig selv og hans ven! – – – Al nød skal tages fra mig, jeg skal have alt, hvad jeg behøver, kun [38] skal jeg blive hos ham! – – – De kan ikke gjøre Dem nogen forestilling om den fortryllelse, som udgaar fra hans blik. Gid han maa leve; det er et rent vidunder!» – –

Om deres personlige samvær skrev han ved en anden leilighed:

«Jeg iler altid til ham, som til den elskede. Det er en henrivende omgang. – – Og dertil denne elskværdige omsorg for mig, denne yndefulde hjertets kydskhed, naar han forsikrer mig om sin lykke over at eie mig. Saaledes sidder vi ofte timevis sammen fortabte i synet af hinanden.»

Samme følelse jubler ud af et brev, som han den 20de mai skrev til sin ven Weissheimer:

«Kun to ord for at bekræfte for Dem den ubeskrivelige lykke, som er bleven mig til del. Alt er indtruffet saaledes, at det ikke er muligt at drømme det skjønnere. Takket være den unge konges kjærlighed er jeg for alle tider beskyttet mod enhver sorg, kan arbeide, behøver ikke at bekymre mig om noget. Ingen titel, ingen function, ingen forpligtelse! Saasnart, som jeg vil opføre noget, stiller kongen alt, hvad jeg trænger, til min raadighed. – – – Min unge konge er for mig en vidunderlig gave af skjebnen. Vi holder af hinanden saaledes, som kun en lærer og en elev kan elske hinanden. Han er lykkelig over at have mig, og jeg [39] er lykkelig over ham. – – Dertil er han saa skjøn og saa dyb, at den daglige omgang med ham er henrivende og giver mig et fuldstændig nyt liv.»

Allerede paa dette tidspunkt, tilføier han imidlertid;

«De kan tænke Dem, hvilken uhyre misundelse jeg møder!»

Samme aar tilraaber han Ludwig:[n7]

«O, König! Holder Schirmherr meines Lebens!
Du, höchster Güte wonnereicher Hort!
Was Du mir bist, kann staunend ich nur fassen,
Wenn mir sich zeigt, was ohne Dich ich war.

Du bist der holde Lenz, der neu mich schmückte,
Der mir verjüngt der Zweig und Aeste Saft;
Es war dein Ruf, der mich der Nacht entrückte,
Die winterlich erstarrt hielt meine Kraft.
Wie mich Dein hehrer Segengruss entzückte,
Der wonnestürmisch mich dem Leid entrafft,
So wandl' ich stolzbeglückt nun neue Pfade
Im sommerlichen Königreich der Gnade.»

I begyndelsen af oktober maaned flyttede Wagner fra Starnbergersøen til München. Ludwig forærede ham en møbleret villa i Briennergaden. Slotsgartnere omdannede den tilstødende have til en smuk park. Og han fik en betydelig maanedlig æresgage.

Samværet mellem vennerne fortsattes tilsyneladende [40] uforstyrret. De tilbragte sine dage i hinandens selskab og forblev ofte sammen den halve nat.

Monarken overøste digter-komponisten med gaver og imødekom alle hans ønsker.

Den 25de november bragte hovedstadens organer en officiel artikel, der havde følgende indhold:

«Hans majestæt har besluttet, at der under Wagners ledelse skal oprettes en opera-skole, hvor sangere og sangerinder, som vil uddanne sig for scenen, kan faa den nødvendige praktiske undervisning. Det kongelige residens-theater vil blive stillet til raadighed ved elevernes øvelser.»

Den fjerde december blev «Den flyvende hollænder» opført paa hoftheatret. Huset var overfyldt; publikum fulgte operaen med interesse. Wagner, der denne aften for første gang offentlig optraadte som dirigent i München, fremkaldtes efter anden akt og efter forestillingens slutning.

For yderligere at befæste den stilling, han havde vundet, blev det bestemt, at han den følgende søndag skulde holde en konsert i hoftheatret, hvor flere af hans kompositioner skulde opføres.

Den var imidlertid daarlig besøgt; og kritiken erklærede, at Wagner var mere digter end musiker.

Faa uger efter modtog kongen i særlig audiens arkitekten Semper, som var kommen til München efter opfordring af Wagner. Denne ønskede nemlig, [41] at der i Bayerns hovedstad skulde bygges et nyt, stort theater efter hans egne principper.

Man havde til hensigt at lægge denne pragtbygning paa høiden af Maximilian-anlæggene. Derfra skulde en bred gade føre ned til Isar, og over floden skulde der bygges en bro i renæssance-stil.

Theatret var beregnet til at skulle koste en million gulden. Sammen med den paatænkte bro samt gaden og vei-anlæggene havde Semper sat summen til fem millioner.

Hans udkast og tegninger tiltalte Ludwig i høieste grad. Kabinetskassens embedsmænd, som var vante til sparsomhed fra den forrige herskers tid, gjorde imidlertid heftig modstand mod planen. Han troede sig derfor nødsaget til at udsætte udførelsen paa ubestemt tid; og han opgav den senere.[n8]

Bayerns hovedstad tabte derved; thi dette theater vilde ikke blot være bleven en pryd for byen, men det vilde have trukket en uendelighed af mennesker did. Og omkostningerne vilde i tidens løb mangfoldige gange være bleven dækkede.

Den egentlige opposition mod Wagner begyndte i München den dag, da hans vidtomfattende theaterplaner blev bekjendte.

Adelen saa i ham den uerfarne konges onde [42] aand, der spærrede den fornemme verden adgangen til tronen. Geistligheden var forarget paa ham, fordi han var fritænker. Blandt musikerne fandtes der adskillige, som beundrede «Den flyvende hollænders», «Lohengrins» og «Tannhäusers» komponist, men som alligevel og af oprigtigt hjerte bekjæmpede «fremtidsmusiken» som en forvildelse.

Andre af hans kolleger betragtede ham tilvisse som den mest geniale af samtidens tonedigtere. Men de misundte ham, at han kunde sole sig i herskerens gunst; og de trak hans personlige svagheder frem for offentligheden.

Wagner var ikke uden skyld i disse fiendtligheder. Den overdrevne luksus, som han udfoldede, forargede de sparsommelige borgere. Ved enhver anledning roste han sig af den kongelige naade. Det hed almindelig, at han misbrugte sin velynders aabne pung. Han pleiede at kjøbe paa kredit og henviste med hensyn til betalingen

til sin «kongelige ven»; og man frygtede i vide kredse, at han forledede Ludwig til overdaadighed.

Ved sin ømfindtlighed og sin utaalmodighed, hvor det gjaldt udførelsen af hans planer, stødte han desuden mange for hovedet. En stor del af pressen begyndte at vise sig fiendtlig; vittighedsbladene beskjeftigede sig med ham. Og han led meget under de rænker, som smededes.

[43] Den syvende marts 1865 skrev han til August Röckl:

«Jeg længes kun efter at komme bort til en vakker krog af Italien – – for at kunne pleie mine stakkels nerver! Men hvordan kan jeg paa den anden side forlade denne unge konge i hans afskylige omgivelser og med hans hjerte saa vidunderlig fæstet ved mig!»

Efter Wagners opfordring kaldte kongen Hans von Bülow og flere andre af hans tilhængere til München.

Bülow blev udnævnt til hof-kapelmester og «forspiller» for hans majestæt. Han behandlede hofkapellets kunstnere som skolegutter. Men disse var ikke vante til en saadan optræden. De omgikkes i hovedstadens bedste familier; og deres misfornøielse med den nye kapelmester forplantede sig videre.

Den syvende mai 1865 bragte «Neueste Nachrichten» følgende notis:

«Mænd, paa hvis sandhedskjærlighed vi ikke har grund til at tvivle, meddeler os, at hr. von Bülow nylig under en prøve paa Wagners «Tristan og Isolde» forlangte, at orchesteret skulde udvides. Maskinmester Penckmayer svarede, at i saa tilfælde maatte tretti parketpladse sløifes. Bülow udtalte da: «Hvad gjør det, om der gaar tretti svinehunde mere eller mindre i theatret!»

[44] Den overnervøse musiker, som var vant til at lade sin skarpe tunge have frit løb, kunde ikke negte, at han havde udtalt disse ord. Han saa sig nødsaget til offentlig at erklære, at han udelukkende havde tænkt paa den del af publikum, som havde stillet sig fiendtlig ligeoverfor Wagner.

Det skadede i høi grad digter-komponisten, at Hans von Bülow var saa ilde likt tiltrods for sin uomtvistelige dygtighed. Ogsaa andre af de venner, som var komne til München i denne tid, saarede borgerne ved foragtelig at se ned paa musikforholdene i deres by og ved at gjøre vittigheder paa deres bekostning.

Mere end alt andet bidrog det dog til at vække forargelse, at fru Cosima von Bülow, født Lisst, havde overtaget husfruens rolle i villa'en i Briennergaden. Man fik vide, at den gjensidige beundring mellem hende og Wagner var gaaet over til et kjærlighedsforhold. Sædelighedsdommerne tog af denne aarsag heftig parti mod ham.

Kun ved hoffet syntes hans stilling urokket. Ludwig hørte ikke de rygter, der var i omløb om Bülow's hustru og hans ven. Han kjendte desuden blot for en ringe del de fiendtligheder, som denne var gjenstand for.

Avisartikler, som var komne til hans kundskab, havde dog i høi grad forbitret den fintfølende yngling.

[45] «Tilgiv dem; thi de ved ikke, hvad de gjør,» skrev han i den anledning til Wagner. «De ved ikke, at De er alt for mig og vil vedblive at være det ind i døden!»

I et andet brev udbryder han:

«Aa, min ven, hvor forfærdelig vanskeligt gjør man det ikke for os! Men jeg vil ikke klage. Jeg har jo ham, vennen, den eneste!»[n9]

Paa hoftheatret i München indstuderede man mesterens herlige toneverk «Tristan og Isolde», som intet theater hidtil havde vovet at forsøge paa at opføre. Det berømte sangerpar Ludwig og Malwina Schnorr von Carolsfeld kom fra Dresden for at udføre titel-partierne. Bülow, som komponisten kaldte «sit andet jeg»,[n10] skulde dirigere operaen.

Prøverne begyndte i Wagners hus, men blev senere flyttede til det kongelige residens-theater, der var stillet til uindskrænket afbenyttelse i dette øiemed.

[46] Mesteren instruerede hver enkelt af kunstnerne.

Den lille mand med det mægtige hoved var fyr og flamme, rivende alle med sig. Naar et vanskeligt sted var lykkedes særlig godt, sprang han op, omfavnede og kyssede sangeren eller sangerinden. Undertiden stillede han sig endog paa hovedet i sofaen af lutter glæde.[n11]

Det var bestemt, at «Tristan og Isolde» skulde opføres den 15de, den 18de og den 22de mai (paa Wagners fødselsdag.) Hans tilhængere samt repræsentanter for pressen var komne fra alle dele af Tyskland og fra udlandet for at bivaane

forestillingen, der betragtedes som en begivenhed i den musikalske verden. Men fru Schnorr von Carolsfeld blev pludselig syg; og opførelsen maatte udsættes.

Den 10de juni kunde omsider den første forestilling finde sted. Tidlig paa formiddagen var hele huset udsolgt til betydelig forhøiede priser. Kongelogerne ved siden af scenen fyldtes; man saa prins Luitpold med sine ældste sønner, prins Adalbert med gemalinde, kong Ludwig den første og hertug Max, som næsten alle forblev i theatret til operaens slutning.

Klokken ti minutter over seks viste kongen sig i den saakaldte «keiserloge»; han blev modtaget med kraftige tilraab, og orchesteret stemte i med [47] fanfarer. Ludwig var synlig glad og takkede venlig til alle sider.

I næste øieblik traadte Hans von Bülow frem paa dirigentpladsen, og forestillingen begyndte.

Det var den gang ikke sædvane i hoftheatret at tilklappe kunstnerne bifald, naar majestæten var nærværende, og før denne havde givet tegnet. Efter første akt kunde en stor del af publikum dog ikke afholde sig fra begeistret at fremkalde hr. og fru Schnorr von Carolsfeld.

Straks faldt imidlertid pibere ind; men bifaldet overdøvede dem.

Efter anden akt raabte man atter paa sangerparret, denne gang under ublandet anerkjendelse.

Klokken elleve var forestillingen til ende. Paa nyt blev der strid mellem partierne: applaus og piben kjæmpede om overmagten.

Hr. og fru Schnorr von Carolsfeld førte Wagner frem paa scenen. Han hyldedes med stormende ovationer; hist og her hørtes alligevel endnu lydelig hyssen. Kongen, der med den mest spændte opmerksomhed havde fulgt forestillingen, og som i tredie akt havde været rørt til taarer, skjalv af sindsbevægelse. Han reiste sig i sin loge og klappede ivrig bifald.

Endelig blev der fred; teppet faldt. Wagners genie havde seiret.

[48] I hele Europa fandtes der neppe en større avis endsige et musikblad, som ikke omtalte denne aften.

Meningerne om verket var delte. Men der herskede kun en mening om det storartede, som orchestret havde ydet under Hans von Bülows ledelse, samt om

kunstnerparret Schnorr von Carolsfeld.

En tilstedeværende franskmand udtalte:[n12]

«Jeg betvivler, at Wagners 'Tristan' nogensinde vil blive populær; thi den udmerker sig ikke ved klarhed og enkelhed. Derimod vil musikere finde skatte i den. – Jeg har aldrig bivaanet en opera, der saa hurtig udtrætter opmerksomheden, og som fordrer en saa umaadelig aandelig anspændthed. Men jeg kjender heller ingen med saa høie og henrivende skjønheder.

Man maa lade den unge konge vederfares den retfærdighed, at uden ham vilde forestillingen aldrig være bleven muliggjort. Han har arbeidet for den med hele sin energie; og Wagners triumf er i sandhed hans. Ludwigs holdning i de fem timer, operaen varede, var ligeledes en merkelighed i skuespillet. Vær overbevist om, at denne unge mand vil bringe verden til at tale om sig! En tyve-aarig monark, mere frisindet end sin opposition, som han driver fremad, – en konge, der ikke viger tilbage [49] for de høieste problemer i kunsten, er en sjelden fremtoning i historien!»

Wagner modtog fra sin kongelige beskytter en skrivelse, hvori det heder:

«Ophøiede, guddommelige ven!

Neppe kan jeg afvente morgendagen, saa meget længes jeg allerede nu efter den anden forestilling. – – – Ikke sandt, min dyrebare ven, modet til at skabe nye ting vil aldrig forlade Dem! – Jeg beder Dem om ikke at forsage, jeg beder Dem der om i navn af hine, som De fylder med fryd, – en fryd, som ellers kun Gud forlener!

De og Gud!

Indtil døden og efter døden, i riget hinsides forbliver jeg
Deres trofaste
Ludwig.»

Til Hans von Bülow udtalte han ligeledes sin tak i et smigrende brev, der var ledsaget af en diamantnaal. Og han lod kunstnerparret Schnorr von Carolsfeld

overrække diamantringe, som var sindrigt indfattede til erindring om fest-forestillingen.

VI. Ludwigs første reise til Schweiz. – Richard Wagner forlader München. – Bedømmelse af forholdet mellem kongen og kunstneren

Vi ved, at Schiller fra barndommen havde været Ludwigs yndlingsdigter.

I München, ligesom paa alle andre theatre, havde man hidtil opført hans verker i forkortet form. Men «romantiken paa tronen» befalede, at man paa hans eget theater skulde spille dem saaledes, som digteren havde tænkt.

Den attende oktober 1865 fremstilledes «Wilhelm Tell» for første gang i sin oprindelige skikkelse.

Efter denne forestilling fik kongen lyst til at lære det folk og det land at kjende, som Schiller havde forherliget i sit verk.

Ledsaget af sin daværende adjutant, fyrst Paul af Thurn-Taxis, reiste han den tyvende oktober til Schweiz. I Luzern – knudepunktet for reiselivet i dette land – tog han ind i hotel «Schweizerhof.»

Da han ikke var anmeldt og ingen kjendte ham, blev han anvist et værelse i fjerde etage.

[51] Man kan tænke sig, hvilken bestyrtelse det vakte blandt hotelpersonalet, da man den følgende dag fik vide, at det var kongen af Bayern, som var kommen saa høit tilveirs. I største forskrækkelse skyndte verten sig op til ham, gjorde mange undskyldninger og tilbød den række af værelser i første etage, hvor kongelige personer pleiede at bo.

Ludwig afslog tilbudet med det venligste smil. Han erklærede, at han var tilfreds med sit lille rum i fjerde etage med den smukke udsigt over søen og fjeldene, og at han vilde beholde det.

Fra Luzern gjorde han udflugter til de sagnrige steder i ur-kantonerne: til «Rütli», «Tells Platte», «Stauffachers kapel», til hulveien ved Küsznach og flere andre steder.

Befolkningens hjerter slog den skjønne, enthusiastiske yngling imøde. «Schwyzer Zeitung» sendte ham efter hans afreise en hjertelig hilsen.

Han besvarede den i et egenhændigt, saalydende brev:

«Hr. redaktør!

Med inderlig glæde læste jeg idag den varme afskedshilsen fra «Wilhelm Tell's» land, og besvarer jeg denne af ganske hjerte.

Jeg hilser ligeledes mine kjære venner i ur-kantonerne, som jeg allerede, da jeg var barn, havde en særlig forkjærlighed for.

[52] Erindringen om mit besøg i det herlige, indre Schweiz, og om det brave, frie folk, som jeg beder Gud beskytte, vil altid forblive mig dyrebar.

Med velvillige følelser er jeg
Deres velbevaagne
Ludwig.

Hohenschwangau, den anden november 1865.»

Efter sin tilbagekomst indbød han Richard Wagner til at komme til sig; og den tiende november hilste de to venner atter paa hinanden i «svaneborgen»

I begyndelsen af 1866 skulde den nye skole for musik og dramatisk kunst blive aabnet under Hans von Bülows ledelse. Wagner havde mangt og meget paa hjerte, hvorom han vilde bede sin kongelige ven.

Han var saa tilfreds med sit ophold i Hohenschwangau, at han efter hjemkomsten telegraferede til en af sine tilhængere:

«Aaret 1866 er vort!»

Imidlertid var kræfter fra forskjellige hold i virksomhed for at ødelægge venskabet mellem ham og Ludwig.

Kabinetssekretæren og kabinetskassens kasserer, der i lange aarrækker havde nydt den afdøde konges tillid, betragtede det som pligt at modarbeide den tilbøielighed til ødselhed, der viste sig hos den [53] unge hersker. De fik medhold af digter-komponistens talrige modstandere. Oppositionen voksede til en ren storm; thi folket, som hverken kunde begribe hans forhold til Ludwig eller hans kunstneriske maal, troede paa de skræmmebilleder af ham, som hans fiender udkastede i ord og skrifter.

«Velunderrettede vil vide,» skrev «Volksbote», «at Wagner i løbet af neppe et aar har kostet kabinetskassen ikke mindre end en million og ni hundrede tusinde gulden. Vi tør ikke indestaa for, at tallet er rigtigt. Men vi tør betegne det som sikkert, at Wagner for nogle uger siden paanyt har krævet firti tusinde gulden for at tilfredsstille sine kostbare vaner. Hr. von Pfistermeister har fraraadet monarken at bevilge dette nye, overdrevne forlangende. Som følge heraf har Richard Wagner i raseri skrevet et alt andet end høfligt brev til hr. von Pfistermeister; og sluttelig har han, trods alt, faaet den sum, som han ønskede.»

Ministre, rigsraader, borgerrepræsentanter tog parti mod ham. I de brede lag var stemningen dog noget delt. Paa et jernbanetog indtraf følgende episode:

En katholsk geistlig udtalte høilydt sin misstemning over, at hans majestæt gjorde saa megen stads af «lutherske musikanter».

Hertil svarede en bonde, der sad i samme vogn;

[54] «Jeg ser kongen heller sammen med musikanter end med præster.»

Wagner betragtede kabinetssekretæren som ophavet til næsten al den modstand, som han mødte; han udtalte sig ved mange leiligheder i nedsættende udtryk om denne høit agtede mand.

I den anden leir beundrede man derimod Pfistermeister, fordi han saa tappert holdt stand mod mesterens hensynsløse fordringer; og de konservative blade tog kraftig parti for ham.

Den fjerde december blev der i forretningslokaler i München udlagt en tillidsadresse til underskrift. Den skulde overrækkes hr. von Pfistermeister ved en deputation; og den indeholdt en bøn til ham om vedblivende at staa fast ved kongens side.

Ludwig modtog en officiel meddelelse derom. Samtidig lod man ham uforbeholdent forstaa, i hvilken høi grad Wagner havde gjort sig upopulær.

Den femte december flyttede han fra Hohenschwangau tilbage til residens-slottet i München. Samme dag indfandt hans moder, hans grand-onkel prins Karl, erkebiskop Scherr og statsminister von der Pforten sig hos ham.

I egenskab af minister for det kongelige hus overrakte sidstnævnte et memorandum, hvori han truede med at tage afsked, hvis Wagner ikke forlod Bayern. Prins Karl gav energisk udtryk for [55] hoffets overbevisning om, at dette venskab vilde have uheldsvangre følger. Politiet turde ikke længer indestaa for digter-komponistens sikkerhed. Tjenere, som blev udspurgte, lod skimte frem, at der kunde udbryde en revolution under de nuværende forhold.

Kongen var nervesvag og neppe heller nogen modig mand. Wagners heftighed og fordringsfuldhed havde mangen gang beredt ham vanskeligheder. Han følte sig desforuden dybt krænket over den maade, hvorpaa hans navn blev blandet ind i sagen.

Pressens angreb og truslerne fra hans slegtninge og raadgivere vilde dog neppe have formaaet ham til at skille sig fra sin ven, om ikke et andet moment var kommen til:

Han havde faaet utvivlsomme beviser for, at digter-komponisten stod i et kjærlighedsforhold til fru Cosima von Bülow. Disse beviser, der rammede ham aldeles uforberedt, berørte ham langt pinligere end hans families indblanden og bladenes hadefulde udgydelser.

Med sin sværmeriske natur havde han kastet hele sin kjærlighed paa Richard Wagner.

Denne, der var saa meget ældre, følte først og fremst taknemmelighed mod sin kongelige velynder.

Utvivlsomt nærede han dog ogsaa en levende sympati for den rigt begavede yngling, hvilket tydelig fremgaar af breve og digtninge fra hans haand.

[56] Men Ludwig var en skinsyg natur. Han vilde elskes for sin egen skyld; og han vilde eie sin ven alene. Forholdet til fru von Bülow blev derfor en kilde til bitter og varig skuffelse for ham.

Samme dag som han havde faaet vished for dette, sendte han sin ministerpræsident en skrivelse, hvori han tilkjendegav, at Wagner straks havde at forlade München.

«Jeg vil» – udtalte han ved denne leilighed – «vise mit dyrebare folk, at dets tillid og kjærlighed for mig gaar over alt andet!»

Hans senere minister von Lutz fik det hverv mundtlig at meddele hans ven den bestemmelse, som han havde truffet.

Samme aften besøgte han hoftheatret sammen med enkedronningen. Istedetfor den velkomsthilsen, som han pleiede at modtage, naar han havde været fraværende i længre tid, hørtes mishagsmumlen. Heri troede han at se en bekræftelse paa stemningen.

Den følgende morgen sendte han Wagner et egenhændigt, saalydende brev:

«Min dyrebare ven!

Hvor ondt det end gjør mig, maa jeg bede Dem om at opfylde det ønske, som jeg igaar lod udtale for Dem gjennem min sekretær. Tro mig, jeg maatte [57] handle saaledes! Min kjærlighed til Dem varer evig. Ogsaa jeg beder Dem: bevar altid Deres venskab for mig. Med god samvittighed tør jeg sige, at jeg er Dem værdig. – – Hvem har ret til at skille os? –

Jeg ved, at De føler med mig, at De fuldkommen kan maale min dybe smerte. Jeg kunde ikke handle anderledes, vær overbevist derom! Tvivl aldrig paa Deres bedste vens troskab. – Det er jo ikke for stedse!

Indtil døden
Deres trofaste
Ludwig.»

Før det officielle regjeringsorgan endnu havde bragt meddelelsen om denne opsigtvækkende bortvisning, havde efterretningen spredt sig som en løbeild.

Den ottende december var en helligdag. Alligevel afholdt man magistrats-møder for at forhandle om, hvorvidt man skulde sende en deputation til kongen for at udtale byens tak.

Debatten var lang og skarp; man enedes sluttelig om, at den burde udeblive. Et paatænkt fakkeltog kom heller ikke istand. Medens de klerikale og nogle liberale blade jublede, udtalte fremskridtspartiets organ, at «de høie slegtninge, medlemmer af den høie adel, samt statens [58] og kirkens embedsmænd, som havde givet kongen meddelelse om den herskende stemning, ikke havde havt ret. Wagners tilstedeværen havde ikke bidraget til at forurolige folket og havde ingenlunde formindsket tilliden og kjærligheden til kongen. Ludwig var bleven bedraget med hensyn til folkets stemning. Wagners person havde ikke havt det ringeste at gjøre med landets indre anliggender og med fremskridtspartiets bestræbelser.»

Den tiende december drog mesteren bort. Trods vinterkulden og den mørke, tidlige morgen var banegaarden fuld af mennesker, som vilde se ham og sige ham farvel.

Ludwig havde sendt ham et sidste afskedsbrev, der strømmede over af sorg:

«Min dyrebare, inderlig elskede ven!

Ord kan ikke skildre den smerte, som nager mit indre. Hvad der er muligt skal blive gjort for at gjendrive de afskylige, nye avisberetninger. At det maatte komme saa langt! Vore idealer skal blive trofast pleiede, – dette behøver jeg ikke først at forsikre Dem. Lad os skrive ofte og meget til hinanden, jeg beder Dem derom! Vi kjender hinanden jo; vi vil ikke slippe det venskab, der forbinder os. For Deres freds skyld maatte jeg handle, som jeg har gjort.

[59] Miskjend mig ikke, end ikke et øieblik; det vilde være helvedeskval for mig. – Held den mest elskede ven! Hans verker blomstre! Hjertelig hilsen af ganske sjæl fra

Deres trofaste
Ludwig.»

Wagner reiste til Schweiz og bosatte sig der.

Hverken kongen eller hans raadgivere havde tænkt, at forvisningen skulde være for stedse. Han vendte ogsaa flere gange tilbage paa korte besøg; dog gjorde han aldrig mere længre ophold i München.

Det gode forhold mellem ham og Ludwig rokkedes ikke. Den ridderlige monark blev ved at holde sin beskyttende haand over ham. Han arbeidede ivrig for Wagner-theatret i Bayreuth. Og den kongelige æresgage blev uafkortet udbetalt af kabinetskassen indtil Wagners død (1883).

Fru Cosima, der havde været en af aarsagerne til, at vennerne skiltes, kunde imidlertid aldrig glæde sig ved nogensomhelst gunst; hun syntes ikke at eksistere for Bayerns hersker. Som enke søgte hun audiens hos ham for at takke for de beviser paa kjærlighed, som var bleven hendes afdøde egtefælle til del.

Ludwig afslog at modtage hende. «Jeg kjender ingen fru Cosima Wagner,» sagde han koldt.

[60] Skjønt han frivillig havde sendt mesteren bort, og skjønt vi har seet, at andre grunde end opinionens røst havde paavirket hans beslutning, tilgav han heller aldrig Münchens borgere, at de havde arbeidet paa at forstyrre et venskabsforhold, der havde været ham til saa megen trøst og glæde. Den uvilje, som han ved mange leiligheder viste sin hovedstad, blev vakt ved denne begivenhed. Skilsmissen efterlod ikke blot en dyb ensomhedsfølelse, men en uheldsvanger bitterhed i hans saarlige sind.

«Hans altfor store kjærlighed til mig,» skrev Wagner den 26de december 1865 til fru Wille, «gjorde ham blind for alle andre forhold; derfor var han let at skuffe. Han kjender ingen og maa først nu lære mennesker at kjende. Dog haaber jeg for ham. Ligesom jeg er vis paa hans evige kjærlighed, nærer jeg tillid til udviklingen af hans herlige anlæg. Han trænger endnu kun at lære nogle flere mennesker at kjende. Da vil han hurtig træffe det rette.»

Den første juli 1867 skrev han i et brev til Malvida von Meysenburg:

«Det eneste, som holdt mig tilbage i München, var kjærligheden til min ven, for hvis skyld jeg har lidt mere end for noget andet menneske… Jeg har reddet ham og haaber fremdeles, at jeg i ham har bevaret et af mine bedste verker for verden.»

[61] Blandt Wagners samtidige var kun faa tilbøielige til at dele hans tro paa, at han havde reddet den unge konge. Den offentlige mening fastholdt tvert imod, at det var ham, som havde givet Ludwig smag for det natlige liv, der helt undergravede hans nervesystem, og at han ved sine overdrevne hyldningsdigte havde lagt grunden til den stormandsgalskab, som udviklede sig hos ham. Ved hans bortgang blev det endog udtalt, at denne ven var medskyldig i tragedien ved Starnbergersøen.

Det sidste er selvfølgelig en ubevist og ubeviselig paastand. Med ligesaa megen føie kunde man paastaa, at Ludwig den anden – syg paa sindet, som han var – trængte til en, der ved musikens magt kunde berolige ham i hans lidende tilstand.

Sikkert er det, at fra den dag, da skilsmissen fra Richard Wagner fandt sted, blev kongens livsmod mindre og hans liv mere glædeløst, end det havde været.

Man har ment, at Wagner ogsaa greb ind i den politiske ledelse. Dette er dog ikke rigtigt.

Ganske vist var der mange, som tillagde ham en altbeherskende magt over kongen. Selv udtalte han sig derom i et brev til en veninde:

«Jeg gjælder for at være en yndling, som formaar alt. Forleden dag henvendte endog en giftmorderskes slegtninge sig til mig!»

[62] Da det trak op til krig mellem Preussen og Østerrige, skal dér tilmed gjennem Wagner være bleven gjort forsøg paa at bevæge Ludwig til at forholde sig neutral.

Alle sagkyndige er alligevel enige om, at den unge monark i opfyldelsen af sine regjeringspligter ingenlunde lod sig paavirke af ham. Wagner har ved utallige leiligheder forsikret, at han ikke talte med ham om politik, fordi kongen havde forbudt ham at gjøre det. Naar han kom ind paa emner, der i mindste maade kunde berøre dette omraade, pleiede Ludwig at stirre op i luften og at plystre, som tegn paa, at han ikke ønskede en fortsættelse.–

Sluttelig bør det ved bedømmelsen af forholdet mellem de to venner ikke glemmes, at, næst efter Wagners genie, er det den bayerske konges hengivenhed

for ham, som man kan takke for, at verden idag eier «Mestersangerne», «Niebelungerne» og «Parsifal».

Hans hjælp paa en tid, da den trængtes haardest, gjengav mesteren hans kraft og mod. Ludwigs storslagne gavmildhed gav ham leilighed til at skabe disse nye, herlige verker. Den kongelige beskyttelse henledede desuden langt mere end før opmerksomheden paa Wagner og fremtidsmusiken.

Gjennem sin sværmeriske beundring for komponisten af «Rienzi», «Den flyvende hollænder», [63] «Tannhäuser», «Lohengrin», «Tristan og Isolde» og de ovenfor nævnte operaer er Ludwig den andens navn med ære bleven indflettet i musikhistorien.

Tyve aar er neppe forløbne siden hans død (1886). Men de profetiske ord, som han den fjerde august 1865 udtalte i et brev til Richard Wagner, er blevne virkelighed:

«Naar vi to længst ikke er mere, vil vort verk tjene som et lysende forbillede for efterverdenen. Det vil henrykke aarhundreder. Og hjerterne vil gløde af begeistring for den kunst, som stammer fra Gud og er evig.»

Richard Wagner.

VII. Den politiske situation. – Det slesvig-holstenske spørgsmaal. – En ridetur. – Krigen 1866

I politisk henseende var seksti-aarene en skjebnesvanger tid for det tyske folk.

Den senere keiser Wilhelm den første – «der Siegeskaiser» kaldet – havde 1861 afløst sin romantiske, sluttelig sindssyge broder Friedrich Wilhelm den fjerde som konge i Preussen.

Aaret efter var Bismarck gjort til leder af den preussiske politik. Han havde længe baaret i sit indre planen om de tyske staters samling under Preussens scepter; og hans politiske løsen var, som bekjendt, «jern og blod».

1863 havde der for denne store statsmand aabnet sig en leilighed til at gjøre det første skridt paa den planlagte vei: Den danske konge Frederik den syvende var afgaaet ved døden; og ifølge dermed var det slesvig-holstenske spørgsmaal traadt i forgrunden med uafviselig magt.

Bismarck indbød arvefienden Østerrige til at gaa [68] haand i haand med Preussen mod Danmark. Man fik se det modbydelige skuespil, at to stormagter angreb og sønderrev et lidet modigt folk, der var stillet ganske alene i nødens stund, men som dog bød de to tyske kolosser en modstand, der med rette vandt samtidens og eftertidens beundring.

Under den situation, som udviklede sig heraf, begyndte de tyske mellem- og smaastaters stilling at blive betænkelig; den neutralitet, som de havde indtaget, blev mere og mere uholdbar.

Bayern havde i det slesvig-holstenske spørgsmaal holdt sig udenfor kampen. Dets da regjerende konge, Maximilian den anden, havde gjort tilløb til at mægle mellem de stridende parter; kort før sin død havde han søgt at virke til fordel for hertugen af Augustenborgs krav.

Nu var forholdene traadte ind i et nyt stadium: De to stormagter kunde ikke enes om seirens bytte. Mørke uveirsskyer trak op, truende med en mere vidtrækkende, blodig afgjørelse end den slesvig-holstenske.

Ludwig den anden vilde overtage fredsmæglerens utaknemmelige rolle og gaa i faderens spor.

Dette var til ingen nytte; thi Bismarck ønskede en afgjørelse af spørgsmaalet om, hvem der skulde spille første violin enten Preussen eller Østerrige. Og en krig indgik som et nødvendigt led i hans plan.

[69] Bayern i almindelighed og kongen i særdeleshed synes længe at have tænkt sig muligheden af, at stormen kunde stilne uden blodsudgydelser.

Alligevel havde han den 10de mai 1866 givet ordre til, at man skulde mobilisere den bayerske armée.

Den 22de mai holdt en af ministrene foredrag om stillingen for ham paa slottet Hohenschwangau.

Ludwig gik en tur med sin raadgiver i parken og skiltes venlig fra ham efter at have budt ham en cigar.

Ministeren havde neppe fjernet sig, før han steg tilhest og red bort, ledsaget af en eneste rideknegt. Han jagede i galop til jernbanestationen Biessenhofen, naaede ukjendt til Lindau og derfra ubemerket ind i Schweiz.

Reisen gjaldt Richard Wagner, som beboede villa Triebchen tæt ved Luzern, og som han vilde lykønske i anledning af hans fødselsdag.

Landstormen skulde imidlertid indkaldes i Bayern, og man ventede paa kongens underskrift.

Ikke en stavelse om hans paatænkte udflugt var kommen over hans læber, medens han havde talt med ministeren.

Da denne atter indfandt sig, var majestæten forsvunden.

Man giorde efterforskninger; men ingen vidste [70] hverken hvor han var redet hen, eller hvor længe han vilde blive borte.

Det lykkedes omsider at finde et spor, som strakte sig til Vierwaldstätter-søen. Og man fik vide, at to ryttere sent paa natten var bleven indladte i Richard Wagners villa.

Nu var man ikke længer i tvivl om, hvor man skulde søge ham. Ministerpræsidenten telegraferede til Wagner, at kongens nærvær i Bayern var nødvendig. Ludwig reiste straks tilbage til Lindau, hvor kongetoget var sendt hen for at møde ham.

Vel havde han kun været faa dage borte; men med rette tog man ham denne udflugt meget ilde op. Hans umotiverede forsvinden paa et saa kritisk tidspunkt blev kommenteret og kritiseret i udenlandske og bayerske aviser. Det eneste, der tjente til forklaring og undskyldning for ham, var hans ungdommelige tillid til, at hans rige vilde undgaa at blive indviklet i kampen.

Den 27de mai aabnede han personlig rigsdagen. Han udtalte i trontalen, at han endnu ikke vilde opgive haabet om, at Tyskland maatte blive forskaanet for en broderkrig. Dog stod man allerede paa tærskelen til denne.

Bayerns sympatier var paa Østerriges side; den 14de juni afsluttedes et militær-forbund med dette land. Samme dag erklærede Preussen i Dresden, [71] Hannover og Kassel sit ultimatum: Forbund eller krig!

Kurfyrsten af Hessen, der ikke tillod, at Preussen «satte ham pistolen for brystet var preussisk statsfange fem dage senere. Kong Georg af Hannover erklærede sig «som kristen, monark og Welf» mod Preussen. Men saa mægtig virkede preussernes fremadskriden, at de hannoverske tropper overgav sig uden betingelser den 29de juni, tiltrods for deres seir ved Langensalza.

Den 16de juni var krigen brudt ud i Bayern. Østerrige havde i overenskomsten med dette rige forpligtet sig til ikke at slutte fred paa egen haand.

Den 25de juni reiste Ludvig for en dag til arméens hovedkvarter i Bamberg. Han udstedte en proklamation til sine tropper, hvori det hed: «Jeg tager ikke afsked fra eder; mine tanker bliver hos eder!»

Han overlod ledelsen af hæren til sin faders onkel, den en og sytti-aarige bayerske feltmarskalk prins Karl, der sammen med prins Alexander af Hessen førte de bayerske, würtembergske, badensiske og hessiske tropper, – den saakaldte «rigsarmée», som bestod af henimod hundrede tusinde mand.

Trods sin personlige tapperhed og sine militære erfaringer fra Napoleon den Stores krige, som han [72] havde deltaget i, formaaede han intet mod forbundstroppernes uenighed, der fremskyndede fiendens seir. Preusserne overvandt «rigs-arméen» i uafladelige, mindre træfninger.

Uvirksom, afmægtig var Ludwig fra sin hovedstad vidne til sine trofaste soldaters nederlag.

Hans folk var et slaget folk, og han selv en slagen konge.

I Nikolsburg sluttede Østerrige fred med Preussen uden at tage hensyn til sin forbundsfælles skjebne.

Nu sluttede ogsaa Bayern fred. Det mistede ingen provins, maatte blot afstaa en neppe nævneværdig landstrimmel; men det maatte betale tretti millioner gulden i krigsomkostninger.

De bayerske tropper drog hver til sit. Krigen havde varet en maaned; men denne maaned havde været lang nok til at lægge marker og skove øde og til at fylde tusinder af hjerter med savn og sorg.

VIII. Kongens rundreise i sit rige

Et par maaneder efter at freden var sluttet, gjorde Ludwig en rundreise i sit rige, – den første og den sidste i hans regjeringstid.

Han optraadte med stor glans. Hans følge bestod af ikke mindre end et hundrede og nitten personer.

Uagtet krigen langtfra havde bragt Bayern hverken ære eller fordel, men kun havde medført ydmygelse og tab, og uagtet kongen ikke engang aktiv havde deltaget i samme, blev han overalt hilset med jubel. Begeistringen for ham var saa stor, at hans reise kom til at ligne et formeligt triumftog, og at denne slagne og fredsæle monark kunde have anvendt paa sig Cæsars bekjendte ord: «Jeg kom, jeg saa, jeg vandt!»

Folkets sympati under krigen 1866 havde afgjort været paa den side, hvor regjeringen havde stillet sig, nemlig paa Østerriges. Den unge konges personlighed var desuden som skabt til at vække interesse [74] og hengivenhed. Han var en og tyve aar gammel. Med sin ungdom forenede han en skjønhed, der var vidt berømt. Næsten hvert illustreret blad i Tyskland, ja i hele Europa, bragte paa den tid billeder af ham og knyttede dertil en tekst, der strømmede over af beundring og ros.

Det romantiske skjær, der hvilede over ham, de frasagn, som gik, om hans begavelse, om hans aandfuldhed, hans æsthetiske og kunstneriske anlæg, endog de mange halvveis sande, halvveis opdigtede historier om hans luner og egenheder, – alt bidrog til at øge interessen.

Hertil kom endvidere, at hans officielle formaal med denne rundreise var at gjøre sig bekjendt med de saar, som krigen havde voldt, og, saa vidt muligt, at bringe lindring og lægebod.

Det var en vinterreise. Sneen laa som et hvidt teppe over de hjemsøgte provinser, som jernbanetoget gjennemskar.

Men bag de brede speilglas-ruder saa Ludwig, hver gang en klynge huse kom isigte, at der vajede flag fra hvert eneste tag, og at man fra hvert vindu vinkede et hjerteligt velkommen til sin konge. Hvor jernbanen krydsede de tilsneede veie til landsbyerne, stod der sort af mennesker for at faa et glimt af ham. Togets bulder overdøvedes af jubelraabene og landsbymusikens klarinetter og trompeter.

[75] I byerne var modtagelsen mere storartet og ikke mindre hjertelig. Alle gader var smykkede med faner og flag, alle klokker ringede. Skud, musik og hurraraab blandede sig mellem hverandre. Monarken hyldedes med festtaler og vers, gala-middage og troppe-revuer. Konserter og baller fandt sted til hans ære. Unge piger hilste ham med blomster skjælvende af ærefrygt og beundring.

De fattige og de rige, de unge og de gamle gav det største bevis paa sin kjærlighed ved den iver og utaalmodighed, hvormed de søgte at nærme sig ham. Folkets glæde gjennembrød politivagt og etikette. Alle vilde hilse denne beseirede, som holdt seirstog gjennem de slagne provinser. «Aldrig,» fortalte mig en bayersk officer, der var med ham, «aldrig er en konge bleven forgudet, som Ludwig blev det paa rundreisen i sit land.»

Jubelen var lige øredøvende, hjerteligheden lige umiddelbar i Bayreuth, i Bamberg, Hof, Schweinfurt, Kissingen, Aschaffenburg, Würzburg og Nürnberg.

Snestormene gjorde vel en og anden plan til intet. Ludwigs helbred strakte ikke heller altid til for at nyde glæden i fulde drag; han maatte give afkald paa en og anden festlighed, der var foranstaltet til hans ære. Men han var utrættelig i sin elskværdighed. Og han besøgte alle steder, hvor der havde [76] været sammenstød med fienden, smykkede egenhændig soldaternes grave og belønnede dem, som havde hjulpet med at pleie de saarede.

Den 30te november kom han i det herligste vinterveir til Nürnberg, hilset med leve-raab af uoverskuelige menneskemængder.

Om aftenen gav borgerne et glimrende bal; det var saa sterkt besøgt, at man kun med besvær kunde skaffe plads for de dansende.

Alligevel dansede Ludwig samfulde fire timer i rad. Han underholdt sig med damer af alle aldre og med herrer af de forskjelligste stænder. Han blev trængt midt ind i vrimmelen, hvorover han spøgte og lo. Først langt efter midnat fjernede han sig fra ballet.

Han blev en hel uge i Nürnberg. Slotsgaarden og det nærliggende slotsbjerg var fra morgen til sent paa nat beleiret af mennesker, som ikke kunde se sig mæt paa sin unge konge. Fra de omliggende landdistrikter kom man i store flokke til byen; og hver dag gav han audienser i slottets hal.

Under hele reisen flød storartede pengegaver udfra den kongelige kabinetskasse for at lindre fattigdom og nød. Forbrydere blev benaadede, og de utallige bønskrifter, som løb ind, blev næsten alle imødekommede. Politiet søgte at holde de paatrængende bedende borte. Men monarken havde et skarpt [77] blik for det, som man vilde holde skjult for ham. Han opdagede selv blandt folkehoben de forgræmmede og blege skikkelser, der trykkede sig sammen med bønskrifter i haanden; og han pleiede at sende en af sine adjutanter afsted for at udspørge dem om deres ønsker.

Iført marskalksuniform holdt han troppe-revue paa Ludwigsmarken, og han syede med egen haand krigsmindesmerket paa fire faner. Den øverstkommanderende general holdt en tale for ham, hvorefter tropperne brød ud i jublende leve-raab.

Ifølge særlig indbydelse kom prins Otto til Nürnberg; befolkningens interesse delte sig fra dette øieblik mellem de to brødre.

Ogsaa Otto var elskværdig mod alle, som han kom i berøring med.

Han var smuk; og han var i besiddelse af en sprudlende munterhed, som Ludwig manglede.

Endelig afsluttedes kongedagene i Nürnberg. Den 10de december om eftermiddagen reiste monarken fulgt af sin broder. Han lovede, at han snart vilde gjentage besøget, – et løfte som aldrig blev holdt!

Tiltrods for den kjærlighed og hengivenhed, der saa ofte og uforbeholdent blev bragt ham imøde af folket, bereiste han senere ikke en eneste gang sit rige under sin to og tyve-aarige regjeringstid.

IX. Ludwigs forlovelse

Paa et hofbal i et af Ludwigs første regjeringsaar, sagde han til en af sine kammerherrer:

«Ikke sandt, her er mange smukke kvinder ved mit hof?»

Han vedblev, medens hans blik fuldt af ømhed søgte enkedronningen:

«Min moder er dog den smukkeste og den, som tiltaler mig mest!»

Dronning Marie havde mange gode egenskaber. Skjønt begge hendes sønner elskede hende, havde hun imidlertid ingen varig indflydelse over dem. Hun gjorde sig neppe umage for at gaa ind paa Ludwigs tankegang eller for at skaane hans svagheder og egenheder; hun synes ikke heller at have havt betingelser for at forstaa hans vanskelige og sammensatte karakter.

Som vi ved, nærede den unge konge stor interesse for kunst og literatur. I begyndelsen af sin [79] regjering forsøgte han at paavirke enkedronningens smag. Men naar han talte til hende om bøger og spurgte hende om hendes mening om dette eller hint verk, svarede hun som oftest:

«Jeg læser aldrig noget! – Jeg begriber ikke, at man kan have lyst til at læse uophørlig.»

Ludwig betragtede hendes mangel paa forstaaelse som en indirekte bebreidelse; de skuffelser, som hun beredte ham, gjorde ham forstemt.

Moder og søn likte landlivet. Begge havde en særlig forkjærlighed for Hohenschwangau. Enkedronningen havde tilbragt sine lykkelige egteskabsaar paa dette sted; kongens bedste barndomsminder var knyttede til slottet.

Men selv denne lighed i smag gav anledning til uoverensstemmelser. Medens Ludwig elskede ensomheden i Hohenschwangau, foretrak enkedronningen at samle mennesker om sig. Hendes nøisomme sind kunde fryde sig over en buket

alpeblomster, som hun havde plukket; kongen vilde have haver og parker, der var fremelskede ved kunst.

Livet inden familiekredsen artede sig alligevel i hendes søns første regjeringstid noget nær paa samme maade, som medens hendes egtefælle levede: Dronning Marie bibeholdt sine tarvelige vaner; kongen og prins Otto delte hendes liv paa sommerslottene i hovedstadens nærhed.

[80] Kong Maximilian havde ladet bygge et schweizerhus, «Pleckenau», lidt ovenfor «Maries» bro og henved tre kvart-mil fra Hohenschwangau. I begyndelsen af sin enkestand benyttede dronning Marie regelmæssig dette som hvileplads paa sine bjergture og som maal for smaa udflugter. Ogsaa Ludwig, Otto og deres kavallerer kom did og tilbragte aftnerne i fortrolig samtale med hende.

Kongens nittende fødselsdag blev feiret i Pleckenau. Man spiste i haven, og selskabet var meget oprømt.

«Alligevel mangler vi noget, som vilde bidrage til at forhøie dagens glæde,» sagde dronningen.

Hun saa spørgende rundt i kredsen for at undersøge, om ingen gjættede hendes tanker. Da hun samtidig nikkede over til Ludwig, sagde han:

«Du mener musik, mama! – Det faar vi senere!»

«Jeg mener noget andet,» svarede moderen, «noget, som vi netop mangler idag!»

Den dengang seksten-aarige prins Otto raabte pludselig:

«Jeg ved det, mama!

«Hvad er det da?»

«Din spinderok!»

De tilstedeværende morede sig kostelig over prinsens svar; thi enkedronningens forkjærlighed [81] for praktiske arbeider var gjenstand for megen munterhed.

Denne gang var dog hendes tanker vandrede i en anden retning. Hun betroede de tilstedeværende, at hun havde tænkt paa en svigerdatter.

Tiltrods for Ludwigs ungdom havde ikke alene hans moder, men ogsaa hans folk begyndt at beskjeftige sig med hans følelsesliv. Hans kjærlighed til bjergenes ensomhed havde bragt det rygte i omløb, at en postmester- eller skovfogeddatter i Schliersee havde erobret hans hjerte.

Dette rygte savnede enhver grund. Fraseet sin moder og hendes hofdamer, sin gamle barnepige og sin guvernante, var han før tronbestigelsen næsten ikke kommen i berøring med kvinder. Som ung konge var han elskværdig og ridderlig, men yderst tilbageholdende mod dem.

Maaske netop paa grund af denne tilbageholdenhed tændte han utallige hjerter i brand. Mange damer bar medaljonger, som indeholdt en eller anden erindring om ham, for eksempel blomster, som hans fod havde traadt paa, eller haar af hans ridehest.[n13]

Aar gik hen efter den omtalte nittende fødselsdag. [82] Endnu var moderens og folkets ønske ikke gaaet i opfyldelse. Keiserinden af Ruslands egteskabsplan var dukket op, var bleven meget omtalt, og var atter næsten bleven glemt.

Kongen var nu bleven to og tyve aar gammel.

Da overraskedes verden af rygtet om, at han havde forlovet sig med sin kusine, hertuginde Sophie Charlotte.

Hun var ung, smuk, fint dannet, meget musikalsk og i besiddelse af en herlig sangstemme. Uafhængig af den modsatte strømning, der havde gjort sig gjældende ved hoffet, havde hun aabent vist sin beundring for Richard Wagner. Hun pleiede at være tilstede i hoftheatret, naar man opførte hans verker; og Ludwig havde glædet sig ved i hende at eie en forbundsfelle i kampen for sin ven.

Skjønt fetter og kusine stod paa en venskabelig fod, havde deres gjensidige forhold dog ei givet nogensomhelst grund til at tro, at en egteskabelig forbindelse mellem dem skulde komme istand.

Aftenen inden rygtet spredtes, havde der været et bal i «Museum», hvor Ludwig havde været tilstede. De unge damer, som hørte til hoffet, havde gjort sig bemerkede ved sine henrivende dragter. Navnlig havde Sophie udfoldet hele sin skjønhedstrylleri.

Klokken seks næste morgen skyndte kongen sig [83] til sin moder og bad hende om i hans navn at anholde om hertugindens haand.

Dronning Marie havde siden sit bryllup ved varme venskabsbaand været knyttet til hendes forældre og søskende.[n14] Hun var lykkelig over sin søns raske beslutning. I den tidlige morgen kjørte hun til hertug Max's og hertuginde Ludovicas palads.

Intet havde forberedt hertugen eller hans gemalinde paa det, som forestod; men de var stolte og glade over det uventede frieri. En af deres døtre var keiserinde;[n15] de havde seet en af sine andre døtre som dronning.[n16] Nu skulde den yngste, hun, som stod moderens hjerte nærmest, faa sin plads paa Bayerns trone.

Ogsaa den unge hertuginde gav uden tøven sit samtykke. Øienvidner har imidlertid fortalt, at en dyb bleghed bedækkede hendes ellers saa friske ansigt, da hun lovede enkedronningen at egte hendes søn.

Klokken ni kom Ludwig selv. En time senere blev den høitidelige forlovelse feiret.

Hvad der denne morgen ilede som en formodning gjennem hovedstaden, blev til vished samme aften:

[84] Den 22de januar 1867 blev der paa hoftheatret opført et nyt skuespil af Benedix. Kongen bivaanede forestillingen.

Efter slutningen af første akt traadte enkedronningen ind. Hun og hendes søn begav sig i fællesskab over i den hertugelige loge, hvor Sophie sad sammen med sin yngste broder. De hentede den unge pige med sig over i «keiserlogen», og hun tog plads mellem dem.

Endnu lever i München flere ældre, som husker, hvilket uforglemmeligt syn det var, da prinsessen traadte ind ved Ludwigs arm og yndefuldt bøiede sig for publikum.

Hertuginden var født den 22de februar 1847. Hun pleiede at vise sig i den bayerske nationaldragt, som klædte hende udmerket; og hun ansaaes af mange for smukkere end keiserinde Elisabeth, der var berømt for sin skjønhed.

En lyseblaa silkedragt omsluttede denne aften hendes slanke figur. Det rige, næsten altfor mægtige haar, var sat op i fletninger. Ansigtet var straalende og rent. Et par vidunderlige blaa, uudgrundelige øine, der overskyggedes af sorte øienvipper, saa op paa kongen. –

Den 29de januar blev forlovelsen officielt med delt rigsdagen, der voterede en lykønskningsadresse. Den sluttede med følgende ord:

[85] «Maatte al den velsignelse, som et egteskabeligt samliv kan skjenke, i rigeste maal vokse frem af den forbindelse, som Deres majestæt agter at indgaa, til lykke for Deres majestæt, til held for det kongelige hus, til glæde og velsignelse for fædrelandet!»

Deputationen fik ikke audiens; den maatte indskrænke sig til den 6te februar at lykønske Ludwig og hans forlovede paa et hofbal.

Landet var overrasket over kongens valg; ingen kunde forklare, hvorfor han saa pludselig havde taget denne beslutning. Man modtog efterretningen med sympati, men i begyndelsen uden egentlig begeistring.

De tre forrige konger i Bayern havde havt protestantiske gemalinder; den protestantiske del af befolkningen vilde have foretrukket, om Ludwig havde truffet et lignende valg.

I selve hovedstaden var man imidlertid ret tilfreds. Da ingen havde paavirket ham, og da der ikke kunde ligge politik til grund for et egteskab med et medlem af det kongelige hus, antog man, at kjærlighed udelukkende havde dikteret hans frieri; denne forudsætning syntes at stemme overens med hans tilbøielighed til romantik. Man haabede desuden, at egteskabet vilde forjage hans ensomhedstrang, som allerede begyndte at træde i [86] dagen, samt at hoffet nu vilde udfolde en større glans.

Han forstod at kaste et saa poetisk skjær over sin forbindelse, at man lidt efter lidt blev opfyldt af interesse for hans brud. Overalt saa man dobbeltbilleder af det unge par. Og mænd og kvinder af folket stod ofte timevis i øsende regnveir for at faa et glimt af hertuginden.

I karnevalstiden gav den unge hersker baller. Den otte og tyvende februar besøgte de forlovede en glimrende fest, som ministeren fyrst Hohenlohe gav til deres ære. Den tredie marts tog de del i en maskerade i handelsstandens casino.

Kongen bestemte sin bryllupsdag til den tolvte oktober; baade hans bedstefader og hans fader havde holdt bryllup paa denne dag.

Da Maximilian den anden blev viet til sin gemalinde, havde et værdigt og ubemidlet brudepar i hver af rigets provinser faaet tusinde gulden af den kongelige

kasse.

Det besluttedes, at samme sum skulde uddeles ved Ludwigs formæling.

I alle kredse og alle dele af riget forberedte man bryllupsgaver.

Byen München lod forfærdige en vogn, oversaaet med amoriner, som kostede hundrede tusinde gulden. Provinsen Pfalz sendte prægtige heste fra
[87] Zweibrückens berømte stutteri samt et fad ædel vin.

I det kongelige slot blev de saakaldte haveværelser indrettede for den fremtidige dronning. De havde været benyttede af Ludwig den første og Maximilian den anden; men Ludwig den anden vilde beholde sine gamle værelser, som laa over den leilighed, der var bestemt for Sophie. Tagmalerierne i vestibulen, der skriver sig fra det syttende aarhundrede, blev stilfuldt restaurerede. Og snart straalede slottet i sandhed i kongelig glans.

Man tegnede, hamrede, skar ud og smedede husgeraad og smykkegjenstande i hovedstadens første verksteder. Der blev præget erindringsmedaljer med brystbilleder af kongen og hans brud. Landets flinkeste kobberstikker tegnede hende, for at hendes billede paa bryllupsdagen kunde blive spredt i hundrede tusinder af eksemplarer.

Ludwig den første levede endnu; efterretningen om forlovelsen naaede ham i Italien. Han glædede sig over denne forbindelse mellem hans søsters yngste datter og hans sønnesøn.

Kort forud havde han i Pompeji seet et væggemaleri, som forestillede Venus og Adonis. Han havde fundet lighed mellem Ludwig og den smukke yngling; og han sammenfattede sine tanker og ønsker i et digt, der havde hensyn til det omtalte billede.

[88] Det slutter saaledes:

> «Des Lebens Höchstes haben sie erworben.
> Nie werde durch die Welt dein Glück verdorben,
> Nie heisse es: die Liebe ist gestorben!»

I et øiebliks sværmeriske beundring havde kongen anholdt om sin kusines haand. Men det var ikke sansernes ild, som brændte i hans indre; hans følelser var kunstnerens glæde over skjønhed.

Mere end én troværdig skildrer af begivenhederne i denne tid, har antydet, at hertuginden nærede en dyb tilbøielighed for en anden, og at hendes forældres ønske paavirkede hendes beslutning om at ville egte sin fætter.

Skjønt Ludwig neppe var hendes første kjærlighed, kunde hun dog ikke være uimodtagelig hverken for hans skjønhed, der bedaarede alle kvinder, eller for den indtagende elskværdighed, som udstraalede fra hans person i hans bedste timer.

Alle, der kjendte Sophie som ung, taler med begeistring om hendes sprudlende livsglæde. Man roste hendes hjertes godhed, skjønt denne ikke udelukkede en let spottelyst. Hun var overmodig og munter. Men hun var tillige stolt; og der er neppe nogen grund til at tvivle paa, at kongekronen lokkede hende med sin fristende glans.

Tidlig om vaaren drog hertug-familien til Possenhofen. Ludwig opholdt sig samtidig paa slottet Berg.

[89] Hans lille jagt «Tristan» bar ham hyppig til hans forlovedes hjem, hvor han pleiede at tilbringe aftnerne.

Han overøste Sophie med kostbare gaver. Hver morgen red den kongelige sværmer rundt Starnbergersøen for personlig at overrække hende en rosenbuket.

Kom han for tidlig, gav han buketten til hendes kammerjomfru; og paa tilbageveien fra sin ridetur gik han atter op for at hilse paa hertuginden.

Saaledes gik uger og maaneder. Idyllen havde tilsyneladende ikke lidt nogen afbrydelse.

Ludwig haabede, at hans vordende gemalinde vilde blive kameraten i hans ensomhed. Han talte ofte til hende om Richard Wagner, som han elskede saa høit. Han deklamerede for hende ældre og nyere digte og scener af Schillers dramatiske verker.

I begyndelsen lyttede hun med glæde til hans ord og udgydelser; men i længden begeistrede de hende ikke.

Kongen var en mistroisk natur; han mistroede Sophie og sig selv. Han sendte hende breve og presenter midt om natten, men gjorde fordring paa at faa en lang takkeskrivelse straks. Hvis hun glemte at opfylde et eneste af hans ønsker, surmulede han i dagevis.

Ugrundede anfald af heftighed vekslede med dyb melankoli. Han led af hovedpiner; og hans oprevne nerver trængte ensomhed.

Efter de første ugers festrus saa hans forlovede uforstaaende paa ham. Hans besynderlige luner ængstede hende; og hans aandsliv var en lukket bog for hendes overfladiske natur.

Manglede hun evnen til at følge hans tankeflugt, saa kunde han paa sin side ingenlunde tilfredsstille hendes trang til kjærlighed. Der var noget usandt og kunstlet i det hele forhold.

Hertuginden havde et heftigt temperament. Den urolige sindstilstand, hvori hans vekslende stemninger satte hende, gjorde hende ubehersket og lunefuld. Misforstaaelser, som i begyndelsen havde været upaaagtede, taarnede sig op mellem det unge par; uoverensstemmelser fjernede dem stedse mere fra hinanden.

Længe inden Sophie havde faaet vished for, at forbindelsen vilde blive hævet, vil en forudfølelse have sagt hende, at den umulig kunde vare ved.

Ludwig II og hans forlovede, hertuginde Sophie Charlotte af Bayern.

X. Kongen reiser til Paris. – Disharmonier mellem det forlovede par. – Keiser Napoléon og keiserinde Eugénie hilser paa Ludwig. – Kongen bryder sit egteskabsløfte

Midt under forberedelserne til brylluppet gjorde kongen flere reiser. De første dage af juni drog han med prins Otto til Eisenach for at bese Wartburg. Senere paa sommeren reiste han til Paris, hvor en verdensudstilling var aabnet.

Pariserbladet «La situation» havde længe i forveien bebudet, at kongen af Bayern vilde indtræffe. Man betragtede hans komme som en begivenhed, der kunde blive af politisk betydning.

Skjønt han straks aflagde et besøg i Tuileriernes slot, lagde han imidlertid intetsomhelst skjul paa, at han var kommen til Frankrige som privatmand og ønskede at bevare det strengeste incognito.

Keiserinde Eugénie var i England; men Napoléon modtog ham som en hædret og velkommen gjest. Han indbød ham til sit pragtfuldt restaurerede slot i Compiégne-skoven, hvor der blev holdt tropperevue [94] til ære for ham. I det derpaa følgende hoftaffel deltog kongen af Portugal samt fyrst Anton af Hohenzollern-Siegmaringen og hans søn, arveprins Leopold, hvis kandidatur til den spanske trone tre aar senere foranledigede Napoléon til at sætte sin krone paa spil.

Bayerns konge havde kun liden sans for keiserhoffets glæder. Han tilbragte de fleste aftener i «Grand opéra» og i «Théâtre lyrique». Den øvrige del af dagen opholdt han sig i udstillingen, hvor afdelingerne for kunst og skolevæsen navnlig fængslede hans opmerksomhed.

Det var hans hensigt at forblive i den franske hovedstad til keiserinde Eugénies tilbagekomst. Hans besøg blev imidlertid afbrudt ved efterretningen om, at hans

farbroder Otto, den tidligere konge i Grækenland, var død paa slottet i Bamberg, hvor han havde henlevet sine sidste aar. Ludwig skyndte sig tilbage til München og bivaanede den 30te juli sin onkels ligbegjængelse.

Hovedstadens forretningsmænd arbeidede imidlertid videre paa bryllupsgaverne til sin konge. Breve og foræringer blev vedblivende vekslede mellem det forlovede par; og intet lod udenverdenen ane de skyer, som var trukne op.

I august maaned reiste Napoléon og Eugénie fra Paris til Salzburg for at mødes med keiseren og [95] keiserinden af Østerrige. De stansede en dag i Augsburg. Napoléon havde i sin barndom været elev af det derværende St. Anna-gymnasium; han ønskede at gjense de kjendte steder.

Ludwig mødte keiseren og keiserinden i denne by og ledsagede dem til München, hvor enkedronningen og hertuginde Sophie modtog de høie reisende. Baandet mellem de forlovede syntes langtfra løsnet endnu; kongen forestillede Sophie for keiserinden, som hjertelig kyssede begge de unge.

Endnu fortsatte Ludwig sine rideture langs Starnbergersøen.

En morgen stansede han tidligere end han pleiede udenfor Possenhofen med sin blomsterbuket. Som sædvanlig gik han op i slottets første etage. Ved det øverste trappetrin mødte han en kammerjomfru, der styrtede forbi. I samme øieblik blev et vaskefad slynget efter den flygtende. Vandet strømmede ud, netop som majestæten satte sin fod paa tærskelen.

Sterkt nærsynet, som han var, opdagede Ludwig dog, hvem der var ophavet til denne scene: Hans forlovede, der hurtig forsvandt indenfor næste dør, mindede i dette øieblik mere om en furie end om en Venus!

Et minut stod han som forstenet; saa skyndte han sig ned, svang sig op paa sin hest og sprængte afsted.

[96] Denne aften ventede man ham forgjeves i Possenhofen.

Som hans karakter senere udviklede sig, er det sandsynligt, at et egteskab mellem ham og Sophie overhovedet neppe vilde være kommen istand. Den ovenfor skildrede scene fremskyndede imidlertid bruddet.

Høsten stod for døren, og dagen, der var bestemt til brylluppet, rykkede nærmere. Bryllupsvognen var færdig; man havde indkjøbt otte pragtfulde heste, der skulde trække den. Den nye dronnings hofstat var udnævnt. Programmet for ceremonierne ved vielsen var udarbeidet af hoffets embedsmænd og forelagt hans majestæt til stadfæstelse. Alle forordninger var trufne med hensyn til de hof- og folkefester, hvormed forbindelsen skulde feires.

Da modtog ministeren, fyrst Hohenlohe, en dag i september en kongelig haandskrivelse.[n17]

«Her skal De se nyheder,» sagde han til sin sekretær, idet han overrakte ham brevet:

Ludwig meddelte i al korthed, at han havde besluttet ikke at egte hertuginden. Han overlod det til fyrstens anerkjendte diplomatiske kunst at ordne sagen til almindelig tilfredshed.

Hohenlohe meldte sig straks til audiens hos kongen. [97] Men han modtog den besked, at hans majestæt for et kvarter siden var reist op i bjergene; hans opholdssted var ubekjendt og hans tilbagekomst ubestemt.

«Hvad er herved at gjøre,» bemerkede fyrsten, idet han trak paa skulderen; «det er aabenbart en uforanderlig beslutning. Dette er ialfald bedre, end hvis man om et aar havde givet mig det hverv at udvirke en egteskabs-skilsmisse.»

«Men der er jo slet ingen grund for brudgommen til dette skridt,» bemerkede sekretæren.

«Netop derfor maa det ordnes saaledes, at det er hende, som finder et paaskud til at trække sig tilbage. Gaa straks hen i mynten og befal, at man stanser prægningen af bryllups-medaljen,» svarede Hohenlohe resolut.

Det blev først officielt meddelt, at bryllupsdagen var udsat, men at forbindelsen ingenlunde var hævet.

Hertug Max forespurgte paa sin datters vegne, naar brylluppet skulde finde sted. Paa en opfordring om at fastsætte et tidspunkt, blev der imidlertid udtalt, «at dette ikke lod sig gjøre af hensyn til kongens helbred.»

Svaret gav det hertugelige hus en naturlig anledning til paa sin side at erklære, at man «under saadanne omstændigheder heller vilde betragte forlovelsen som opløst.»

[98] Kongen modtog denne erklæring «med den dybeste beklagelse.»

Bruddet kom neppe saa uventet for folket, som forlovelsen var kommen; thi takket være Hohenlohes omhyggelighed var almenheden forberedt.

Alligevel var begivenheden meget længe et staaende samtale-emne. Pladsen var aaben for de forskjelligste gisninger; og historier og skumlerier lod ikke vente paa sig. Nogle søgte grunden i gjensidig mangel paa sympati. Andre vilde vide, at hertuginden elskede en anden, og at kongen havde opdaget dette. Men alle havde vanskeligt for at tro, at deres elskede Ludwig havde nogen uret i sagen.

Sophies rygte blev ublidt maltrakteret. Sladdersøstre og hofsmigrere mistænkeliggjorde hende. Ufordelagtige og eventyrlige beretninger om hende kom i omløb og holdt sig saa længe, hun levede.

Det tjener kongen til liden ære, at han ikke gjorde nogetsomhelst skridt for at retfærdiggjøre den kvinde, som han havde villet gjøre til sin hustru og til dronning i sit rige.

XI. Efter skilsmissen fra Sophie. – Episoden fra kongens ophold i bjergene

En af Sophies nære slegtninge har antydet, at Ludwig gruede for at hæve sin forlovelse og i sidste øieblik gjorde et forsøg paa at læge det opstaaede brud.[n18] De sterkt vekslende stemninger, som han hele sit liv var bytte for, gjør det ikke usandsynligt, at der har kunnet ligge noget til grund for denne udtalelse.

Skjønt hans initiativ havde dikteret skilsmissen, er det sikkert, at den sluttelig ingenlunde faldt ham let, og at den ikke blev uden indflydelse paa ham. En merkbar forandring fandt fra denne tid sted i hans væsen.

Straks efter begivenheden trak han sig tilbage til sit mest afsidesliggende slot. Han var fri, men han var ikke lykkelig. Han blev mere mistroisk og menneskesky, end han tidligere havde været; og [100] det var tydeligt for alle, at han herjedes af indre uro.

Det gode forhold til det hertugelige hus var selvfølgelig bleven ødelagt.

Han havde ikke en eneste virkelig ven, ikke en fortrolig i sin omgivelse. Bruddet kastede en dyb skygge endog over forholdet til hans moder: hun fjernede sig fra ham i skuffelse og vrede istedetfor at søge at vinde hans fortrolighed og hjælpe ham i hans sjælekamp. Og hans eneboerlyster voksede med bitterheden over hendes kulde.

Pligter kaldte ham dog tilbage til hans hovedstad; ved nytaarstid 1868 indtraf han atter i München.

Folket glædede sig over at have ham hos sig. Vinduerne i residens-slottet var oplyste de mørke vinteraftener. Sværme af nysgjerrige beleirede alle indgange, beundrede vestibuler og trappe-opgangene, der var fulde af blomster, og lyttede til musiken, som lød indefra.

Kongen holdt hof, han gav konserter og baller. Glæden blev imidlertid kortvarig: Ludwig den første døde i Nizza. Alle fester indstilledes; og atter fik den

fredløse leilighed til at trække sig tilbage fra verden.

De mange, som ønskede audiens hos ham, maatte øve sig i taalmodighedens vanskelige kunst; og de fleste maatte sluttelig drage bort uden at have faaet [101] foretræde. Dog var han uberegnelig ogsaa paa dette omraade. Han negtede fremmede majestæter at bese hans pragtfulde slotte og vinterhave; men i egen person førte han en student fra Schweiz derind og viste ham alle sine herligheder.

Han var lunefuldheden selv, uberegnelig som den mest vægelsindede kvinde. Den ene dag var han imødekommende; den anden dag var han uomgjængelig og taus.

Disse egenskaber kom dog navnlig frem i forholdet til samfundets spidser. Blandt bønderne viste han sig elskværdig og ligefrem. Hans popularitet i de brede lag holdt sig gjennem hele hans regjeringstid. Befolkningen i de egne, hvor han levede mest, fortæller endnu idag mange smukke historier om ham:

En tilreisende kom paa en bjergtur til Hohenschwangau.

Medens han drev rundt i nærheden af slottet, saa han en ung mand komme henimod sig. Han var klædt i kort jakke, havde en tyroler-hat paa hovedet og bar en stor fisk i haanden. Den fremmede tog ham for en gartner og spurgte ham, om det ikke var muligt at faa se det indre af slottet.

«Naar kongen er der, tør ingen betræde det,» svarede den unge mand; «men da han for øieblikket [102] ikke er der, kan jeg vise Dem rundt, hvis De ønsker det.»

Selvfølgelig blev dette tilbud modtaget med taknemmelighed. Den formentlige gartner førte ham med stor imødekommenhed gjennem salene, hvor alle tjenere hilste ærbødigt.

De stansede foran kongens soveværelse; den unge mand forklarede, at det ikke var tilladt at betræde det.

Efter at de iøvrigt havde seet alt, tog han forbindtlig afsked fra den fremmede, der til slutning spurgte ham, hvor majestæten opholdt sig nu?

«Kongen var paa slottet, da vi besaa det,» lød svaret.

«Og vi saa ham ikke!» udbrød herren forundret.

«De har seet ham. Jeg er kongen!»

Da Ludwig en dag spadserede alene i bjergene, mødte han en gjætergut.

«Jeg skal drive mine dyr hjem,» sagde gutten; «men jeg ved ikke, hvor mange klokken er.»

«Har du intet ur?» spurgte kongen.

«Hvordan skulde jeg kunne komme til at eie et ur,» svarede den lille.

Smilende gav Ludwig ham besked om, hvad klokken var; og dagen efter sendte han ham et smukt ur som gave.

Paa sine ensomme ture kjørte han ofte gjennem [103] en landsby, forbi en skomagers lille hus. Han fandt ham altid beskjeftiget med at pleie blomsterne paa en haveplet.

En dag lod han vognen stanse udenfor landsbyen og gik tilfods til skomageren; han blev staaende ved havegjerdet og betragtede den flittige mand.

«Mester,» sagde han, «De har vist ikke rigtig held med Deres liljer!»

«Nei,» svarede skomageren, som heller ikke kjendte kongen; «nu har jeg i fem aar hverken skyet arbeide eller udgifter for at faa drevet frem rene, hvide liljer, men altid ligger der en grøn skygge over dem. Kunde jeg blot komme ind i den kongelige have, – der skal der vokse saa smukke, hvide liljer!»

«Det vilde ikke nytte Dem noget, mester,» mente Ludwig; «thi det er neppe Deres mening at stjæle planter der. De vilde desuden heller ikke faa anledning til at gjøre det.»

«Hvad tænker De om mig, bedste herre,» udbrød manden fornærmet. «Skulde jeg ville forgribe mig paa min konges eiendom? Jeg ønsker blot, at jeg en eneste gang kunde faa se denne deilige blomst i hele sin pragt.»

«Det kunde der vel blive anledning til; jeg kjender hofgartneren, og jeg vil lægge et godt ord ind for Dem hos ham»

[104] «Hvis De vilde gjøre det, skulde jeg gjerne sy et par støvler for Dem uden betaling.»

«Den lille tjeneste gjør jeg Dem uden vederlag,» sagde Ludwig, idet han fjernede sig med et venligt nik.

Næste morgen bragte en tjener en stor buket pragtfulde hvide liljer fra kongen.

XII. Den russiske keiserinde besøger Bayern. – Hertuginde Sophies forlovelse og bryllup. – Et uventet møde med hertuginden af Alençon. – Et sidste forsøg paa at smede Ludwig i hymens lænke

I den første halvdel af september maaned 1868 kom den russiske keiserinde med et stort følge til München.

Hendes strandede egteskabsplan havde tilsyneladende ikke formindsket hendes interesse for Bayerns hersker.

Ludwig modtog hende med samme ærbødighed og hjertelighed som før; og han udfoldede til hendes ære en pragt, hvortil man aldrig havde seet mage i hans rige.

Han havde ladet de værelser paa Berg, som keiserinden beboede, indrette nøiagtig saaledes, som man havde beskrevet hendes værelser i hendes russiske palads.

Galataffel paa slottet i München og festforestillinger i theatret afvekslede med udflugter til de nærliggende slotte.

[106] Czarina'en tilbragte en aften sammen med den kongelige familie paa «Rosen-øen», hvor hendes unge ven havde foranstaltet en italiensk nat med musik og sang, og hvor samtlige kræfter fra den kongelige opera medvirkede.

Hele Starnbergersøen straalede i bengalsk belysning. I haven og slotsgaarden var der opstillet allegoriske statuer. Hver rosenbusk gjemte en overraskelse. Sværme af lyskugler sendtes op over vandfladen; de bevægede sig i alle farver i vinden. Musiken tonede fra et skib, der lignede en grønklædt ø, hvor landboere og sommergjester fra Starnberg havde taget plads og med sine jubelraab forhøiede den stemning, som hvilede over festen.

Det var som et eventyr af «tusind og en nat.» Den russiske keiserinde udtalte senere, at hun aldrig havde oplevet noget saa poetisk, som denne aften.

Storfyrstinde Maria ledsagede denne gang ikke sin moder. Kongens forlovelse med kusinen og hans brud med hende havde overbevist keiserinden om, at hvor elskværdig han end kunde være, saa turde det dog være klogest at afkjøle sin iver for at faa ham til svigersøn.

Den hævede forlovelse havde utvivlsomt skadet hertuginde Sophies rygte. Alligevel viste det sig, at begivenheden ingenlunde havde formindsket hendes [107] udsigter til at indgaa et andet standsmæssigt parti. En regjerende tysk fyrste – nær slegtning af kongen – begav sig sommeren 1868 til München i den hensigt at lære hende at kjende og at anholde om hendes haand.

En anden beiler var imidlertid kommen ham i forkjøbet. Den 1ste juli 1868 var hertugen af Nemours og hans søn reiste til Possenhofen. Og den 11te juli samme aar forlovede Sophie sig under et ophold i Baden-Baden offentlig med prins Ferdinand af Orléans, hertug af Alençon.[n19]

Kort tid senere drog brudgommen og hans fader til England for at indrette det nye hjem.

Brylluppet fandt sted den 26de september 1868 klokken elleve formiddag i slotskapellet i Possenhofen.

Vielsen, der forrettedes af abbed Haneberg, overværedes, foruden af brudens forældre og brødre, af greven og grevinden af Trani, af arveprinsesse Helene af Thurn-Taxis og flere af de bayerske prinser og prinsesser samt af hertugen af Nemours med begge sine døtre, greven af Paris, prinsen af Joinville med gemalinde og søn og andre medlemmer af huset Orléans.

Keiserinden af Østerrige og ex-kongen og dronningen [108] af Neapel, som kort iforveien havde besøgt forældrehjemmet, havde forladt Bayern umiddelbart før brylluppet.

Münchens «Neuesten Nachrichten», hvorfra jeg har hentet disse enkeltheder, fortier en episode, som nylig er bleven bekjendt gjennem friherre von Völderndorffs erindringer om fyrst Hohenlohe:

Midt under høitideligheden viste Ludwig den anden sig pludselig, ledsaget af keiserinden af Rusland, som i disse dage var hans gjest. Hans indtræden virkede

yderst pinligt paa alle. Kongen forblev over en time i brudehuset uden tilsyneladende at lægge merke til den uhygge-følelse, som hans nærværelse vakte.

Hans beslutning om at lykønske sin forhenværende forlovede paa hendes bryllupsdag var utvivlsomt et udslag af en af de øieblikksstemninger, som uafladelig vekslede i neurasthenikerens urolige sind.

Hertugen og hertuginden af Alençon reiste til England og levede der de første aar af sit egteskab. Men Sophie kom ofte tilbage til Possenhofen.

Ludwig undgik med største omhyggelighed at træffe hende.

Mange aar senere mødtes de tilfældigvis ved Seeshaupt, ved Starnbergersøen.

Han havde havt et uheld med sine heste, var [109] stegen ud af sin ekvipage og havde sat sig op hos en forbikjørende bonde for at vende tilbage til Berg.

Da kom hertuginde Ludovica i sin vogn med sin yngste datter ved sin side.

Kongen befalede bonden, at han skulde kjøre af veien. Han vendte hovedet bort og undlod med flid at hilse paa damerne. –

Efter at hertuginden var bleven gift, opkom der et rygte om, at Ludwig atter agtede at forlove sig.

Fra Hohenschwangau gjorde han i det strengeste incognito en tur til Friedrichshafen ved Bodensøen. Han reiste under navn af «greve von Schyren» og var kun ledsaget af en tjener.

Kongen og dronningen af Würtemberg havde indbudt ham til at komme did.

Dronning Olga, en russisk prinsesse, der med beklagelse havde opgivet haabet om at se storfyrstinde Maria som Bayerns dronning, havde paa dette tidspunkt udkastet en ny forlovelsesplan:

Prinsesse Emma af Waldeck og Pyrmont[n20] opholdt sig i besøg hos kongeparret. Dronningen havde besluttet, at denne unge dame, der var i besiddelse af en udmerket forstand, som var musikalsk, og som sværmede for Wagners kompositioner, skulde [110] gjøre kongen af Bayerns bekjendtskab med en mulig egteskabelig forbindelse for øie.

Ludwig syntes at føle sig tiltalt af prinsessen, der var begeistret for den ridderlige og aandfulde monark. Dagen i Friedrichshafen forløb hurtig og behagelig.

Aftenen kom og Ludwig tænkte paa at vende tilbage til sit hjem.

Medens han og prinsessen endnu sad sammen ved pianoet, blev han urolig. Han bemerkede, at det var bleven sent, og at tiden for afreisen var for haanden.

I et nu var han reisefærdig. Han sagde et varmt farvel til prinsessen, tog en ikke mindre hjertelig afsked fra det würtembergske kongepar, og lovede, at han snart vilde komme igjen og maaske blive længre.

Fra dampskibet, som havde ventet paa ham, viftede han flere gange til kongeparret og prinsessen, der stod paa bryggen og saa efter ham.

Han kom dog aldrig tilbage og glemte øiensynlig baade den skjønne dag i Friedrichshafen og prinsesse Emma af Waldeck og Pyrmont.

XIII. Ludwig og scenens kunstnerinder. – Josephine Schefzky

Man begyndte at opgive haabet om at se kongen som egtemand. Endnu mente imidlertid enkelte politiske partier, at de skulde kunne paavirke ham gjennem en elskerindes indflydelse.

Ogsaa denne forventning blev skuffet. Efter at hans forlovelse var hævet, spillede det smukke kjøn en meget liden rolle i hans liv. Han synes at have seet paa kvinderne med samme øine som fader Holberg, der i et af sine breve udtaler, at han betragter fruentimmerne som «smukke skilderier» – at se paa, ikke at røre ved!

De, som kjendte kong Ludwig nærmere, var enige om, at han aldrig følte virkelig kjærlighed til nogen kvinde, ikke engang til sin forlovede, skjønt det en tid saa saadan ud.

Til Richard Wagner sagde han ved et af deres første møder:

«Ikke sandt, De liker heller ikke kvinderne? – De er saa kjedelige!»

[112] Ludwigs ligegyldighed udelukkede dog ikke, at han kunde nære venskab for enkelte af dem.[n21]

Hans kunst-interesser bragte ham desuden i forbindelse med flere. Navnlig i sine yngre aar lod han skuespillerinder og sangerinder hyppig kalde til sig, for at de skulde deklamere og synge for ham.

Han overraskede dem ved sin merkværdige hukommelse; thi hvis de udelod et enkelt ord, kastede han det øieblikkelig ind. Det hændte ikke heller sjelden, at han under en dialog overtog en af rollerne i stykket. Hans foredrag skal have været henrivende.

Nogle af de erfaringer, som han gjorde med kunstnerinder, som han indbød til sine slotte, kan neppe have bidraget til at forhøie hans agtelse for kvinderne.

Paa Hohenschwangau fremsagde den feirede skuespillerinde fru von Bulyowska brudstykker af Schillers dramaer for ham.

En tidlang sværmede han for Maria Stuart; han lod hende fremstille for sig paa kobberstik, paa malerier, paa theatret. Den omtalte kunstnerinde, som havde udført Maria Stuarts rolle, maatte staa model; og han befalede sin hofmaler at gjøre skitser [113] af hende, for at disse kunde tjene som udkast til et maleri af den ulykkelige dronning.

Fru von Bulyowska troede, at dette blev gjort, fordi Ludwig interesserede sig for hendes person. Hun ytrede uforbeholdent, at hun havde til hensigt at forføre den unge monark og at spille en madame de Pompadours rolle ved hans hof.

Da hun en dag besøgte ham paa Rosen-øen, viste hun sig i en dragt, som øiensynlig var beregnet paa at stille hendes ydre fortrin i det mest bedaarende lys.

Hendes bestræbelser var spildte; kongens nærsynede øine syntes end ikke at opfatte, hvordan hun saa ud. Hans staldmester, der ledsagede ham, forstod imidlertid hendes hensigt.

Næste gang blev hun modtaget paa residensslottet i München, der nylig var bleven restaureret. Kongen gav efter for sin gjests ønske om at se de værelser, som han beboede selv.

Da de kom ind i hans soveværelse, gjorde kunstnerinden et ømt angreb paa hans person. Ludwig frigjorde sig fra hendes favntag, ringte paa en tjener og raabte:

«Fru von Bulyowska ønsker sin vogn!»

Hun blev ikke mere indbuden til ham.

En anden skuespillerinde forspildte hans naade, fordi hun ved det første besøg paa et af hans slotte [114] betragtede hans malerier saa opmerksomt, at hun overhørte hans indtrædelse i salen og forsømte at hilse ærbødigt.

Sangerinden Mathilde Mallinger blev paa grund af sin herlige stemme en kortere tid udmerket af ham. Men hendes ubekjendtskab til den store verdens former stødte ham hurtig bort.

Da hun en dag søgte audiens, lod majestæten svare, at han «kun kjendte en kammersangerinde Mathilde Mallinger, men ingen dame af dette navn; derfor

kunde han ikke bevilge audiensen.»

Ingen kunstnerinde kunde saa længe og i saa høi grad glæde sig ved hans gunst som Josephine Schefzky, en af sin tids mest fremragende Wagner-sangerinder.

Hun var datter af en hof-embedsmand, og hun havde kunnet takke medlemmer af det Wittelsbachske hus for midlerne til sin kunstneriske uddannelse.

Før hendes optræden interesserede Ludwig sig allerede for denne vordende størrelse paa sangens omraade. Da hun havde fuldendt sine studier, blev hun engageret ved hofoperaen i München; og efter nogle aar blev hun udnævnt til kongelig kammersangerinde.

Kongen pleiede at være tilstede i operaen, naar hun optraadte. Hun havde desforuden ofte den ære [115] privat at synge for ham baade i hans hovedstad, og naar han opholdt sig paa sine lystslotte.

I tronsalens bygning i residensslottet i München havde han ladet indrette en vinterhave, til hvilken han havde adgang umiddelbart fra sine beboelsesværelser.

Foruden pragtfulde plantegrupper indeholdt denne en grotte med et lidet vandfald og en dam, som var dyb og bred nok til, at han kunde befare den i en baad, der var formet som en svane.

Klædt som Lohengrin levede han her i fantasiens verden, i nogle korte øieblikke glemmende alt, hvad der trykkede hans sind.

Hans yndlings-sangerinder foredrog bag palmegrupper brudstykker af Wagners operaer for ham. Her sang Josephine Schefzky ofte. Han tillod, at hun seilede med ham i hans gyldne baad; og da hun en dag havde sunget elskovssangen af «Tristan og Isolde», istemte han pludselig arien af «Rigoletto»: «La donna é mobile.»

Ogsaa denne kunstnerinde var forfængelig nok til at tro, at han var forelsket i hende. Mange af Münchens beboere udtalte temmelig høit sin formodning om, at der var et kjærlighedsforhold mellem dem.

I virkeligheden var han dog kun hendes beskytter, der glædede sig over hendes herlige sang. En [116] saa høi plads i hans bevaagenhed, som man tillagde hende, har hun neppe nogensinde havt. Til sin daglige omgang pleiede han at forkynde hendes besøg med følgende ord:

«Idag lader jeg atter gaasen Schefzky komme for at synge!» –

En nat sang hun for ham paa den kunstige sø i vinterhaven.

Baaden var liden. Ved en uforsigtig bevægelse fra sangerindens side kæntrede den.

Kongen reddede sig med lethed, skjønt gjennemvaad.

«Træk hende op af vandet,» raabte han til en tjener, idet han hurtig forsvandt i sine værelser.

Efter dette optrin blev hun alligevel ved at staa i hans gunst. Hun blev mere end nogen anden kunstnerinde udmerket af majestæten. Paa hans slotte i bjergene blev hun modtaget og bevertet næsten som en kongelig gjest.

Ludwig befalede, at man skulde give hende noget godt med fra hans kjøkken og kjælder, hver gang hun fra Hohenschwangau eller Berg vendte tilbage til München.

Tjenerskabet, som saa, at deres herre satte pris paa hende, gjorde sig megen umage for at indynde sig hos hende. Hofvognen, der kjørte hende afsted, blev stadig proppet fuld af skinker, fine pølser og [117] posteier, af champagne og rhinskvin, saa man paa jernbanestationen kunde føle sig fristet til at tro, at den afreisende dame var paa vei til en plads paa jorden, hvor der herskede hungersnød. Engang gik hofvognen endog istykker under vegten af gaverne.

Josephine Schefzky fik lov til at give kongen presenter paa hans fødselsdag. Han modtog dem med synlig glæde, men kun paa den betingelse, at den sum, som hun havde lagt ud for dem, skulde erstattes hende af hans kabinetskasse.

Ved en saadan leilighed havde hun udbedt sig den ære at forære ham et teppe.

Tilladelsen blev givet. Ludwig udtalte sig i anerkjendende udtryk om sangerindens gode smag og sendte hende et venligt takkebrev.

Paa denne tid var der indtraadt et personskifte i kabinetskassens forvaltning. I spidsen for samme var der kommen en nær slegtning til eieren af den forretning, hvor frøken Schefzky havde kjøbt sit teppe; han havde tilfældigvis faaet rede paa, hvor meget hun havde betalt.

Den begjærlige dame indfandt sig faa dage senere og forlangte et høiere beløb, end gaven havde kostet hende. Embedsmanden ønskede ivrig, at hans herre skulde komme til kundskab om hendes gridskhed. Efter nogle omsvøb meddelte han Ludwig, at kunstnerinden havde beriget sig gjennem sin present.

Gavmild, som han var, vilde kongen sandsynligvis have tilgivet bedrageriet. Men han blev vred, da han ved samme leilighed fik vide, at frøken Schefzky pleiede at hæve penge i kabinetskassen med følgende ord:

«Jeg har snakket med «ham» om det!»

Hans selvfølelse kunde ikke taale, naar man lod det mangle paa ærbødighed i omtale af hans person. Dette «> *ham*», hvormed hun med sin brede, sydtyske udtale betegnede majestæten, beseglede hendes fald.

I en egenhændig skrivelse befalede hendes mangeaarige velynder, at hun skulde afskediges fra Münchens hofopera, samt at hendes gage for den gjenstaaende engagementstid skulde udbetales hende straks. Titelen «kongelig bayersk kammersangerinde» blev frataget hende.

Hermed var forbindelsen afbrudt. Dog skal det flere aar senere igjen være bleven hende tilladt at træde i brevveksling med Ludwig.

Ludwig II i Lohengrins dragt paa søen i sin vinterhave.

XIV. Fyrst Hohenlohe. – Politiske rivninger

Bayern var kommen forholdsvis let fra krigen i 1866. Hertil havde Bismarck havt sine gode grunde: Den vidtskuende statsmand forudsaa den kommende krig med Frankrige; og det var af den største betydning for ham at vinde Bayern for sine fremtidsplaner.

Straks efter fredsslutningen betroede han Bayerns udenrigsminister, at Napoléon den tredie, som i 1866 havde ønsket at spille den selvbestaltede voldgiftsmands rolle, havde forlangt betaling herfor i et stykke bayersk land.

Ministeren fortalte dette i hemmelighed videre til Ludwig; og følgen af denne meddelelse var, at kongen bestemte sig til at gaa ind paa et forsvarsforbund med Preussen.

Faa dage efter sendte han kong Wilhelm en egenhændig skrivelse, hvori han, blandt andet, udtalte, at «et fast og varigt venskab var grundlagt mellem deres huse og stater».

[122] Dette forbund mellem to riger, der saa nylig havde ført vaaben mod hinanden, blev foreløbig ikke bekjendt for almenheden.

Snart begyndte der dog at sive ud rygter om, at Ludwig stod i begreb med at foretage en frontforandring i sin udenrigspolitik.

At disse rygter paavirkede den offentlige mening, skulde han faa et umiskjendeligt vidnesbyrd om:

Høsten 1866 aabnede han den bayerske rigsdag.

Fra slottet til rigsdagen kjørte han i en pragtfuld gala-vogn, som var forspændt med seks fuldblods heste; en statelig kavalleri-garde i glimrende uniformer eskorterede ham.

Den unge hersker havde hidtil været vant til, at de skuelystne og loyale münchnere hilste ham med stormende ovationer, naar han viste sig. Politiet havde ordre til ikke at træde hindrende i veien for den hurraraabende mængde, naar den trængte sig frem.

Denne gang havde en saadan ordre ikke været nødvendig. Befolkningens holdning var anderledes end sædvanlig; der hørtes intet hurra-raab, og ingen haand rørte sig til hilsen. Under trykkende taushed kjørte majestæten gjennem gaderne.

Det hele var en parti-demonstration, fremkaldt ved heftige agitationer af det kirkelige parti, som forsøgte at spille paa de nationale strenge.

Befolkningens optræden krænkede den ømfindtlige [123] konge paa det dybeste. Han tog sig saa nær af hovedstadens kjølige holdning, at han svor, at han efter denne dag ikke oftere end høist nødvendigt vilde vise sig i Münchens gader.

Demonstrationen forfeilede alligevel sin hensigt; den formaaede ham ingenlunde til at afvige fra den bane, som han havde slaaet ind paa i sin udenrigspolitik.

Kort efter blev hans venskabelige forhold til Preussen en aaben kjendsgjerning.

Paa den sidste dag i aaret 1866 valgte han et nyt ministerium. Sjælen i dette blev den berømte statsmand fyrst Chlodwig von Hohenlohe-Schillingsfürst, der i sine yngre aar havde været i preussisk tjeneste, og som allerede 1849 havde udtalt sig for Tysklands samling under ledelse af dette land. Ved familietraditioner, ved uddannelse og politiske sympatier var han fuldblods tilhænger af Preussens politik; og han var en enthusiastisk beundrer af Bismarck.

Fraseet Ludwig selv tog næsten hele det kongelige hus energisk standpunkt mod regjeringens chef og hans anskuelser. I spidsen for hoffets opposition stillede sig den gamle, forhenværende konge Ludwig den første. Til dette parti sluttede sig endvidere saa godt som hele adelen samt en overveiende del af den katholske geistlighed.

[124] Adelen mistroede Hohenlohe ikke blot for hans Bismarck-venlige udenrigspolitik, men maaske først og fremst paa grund af hans liberale anskuelser.

Den katholske geistlighed hadede ham, fordi han viste vilje og evne til at hævde statens overherredømme i kirkelige spørgsmaal og bekjæmpede de katholske

prælaters anmassende krav.

Ogsaa blandt store dele af den øvrige befolkning gjorde uviljen sig gjældende. De brede lag betragtede ham som «preusseren»; og preusser-hadet var i hine aar udbredt og intenst inden det bayerske folk.[n22]

[125] I August 1867 afgav Hohenlohe i rigsdagen en aaben erklæring om, at der var sluttet et krigsforbund med Preussen.

Den vakte voldsom forbitrelse. En af de deputerede, dr. Ruland, rasede formelig mod de «slavelænker», hvormed fyrsten vilde smede Bayern fast til dette land. Da en anden taler nævnte «broderhaanden», som Preussen rakte ud, fremtog Ruland en granat, som han i 1866 havde taget op paa slagmarken og gjemt.

«Se her,» skreg han, «er den «broderhaand», som Preussen rækker ud mod os!»

Hvor stor ophidselsen end var, vedblev Hohenlohe dog ufortrødent sine forberedelser til at sætte Bayern istand til at deltage i den Bismarck'ske fremtidsplan.

I første række gjaldt det til dette øiemed at reorganisere Bayerns militærvæsen, som under krigen 1866 havde vist sig at staa paa et lidet tilfredsstillende standpunkt.

Et af hans første og vigtigste lovgivnings-arbeider var da ogsaa en ny, moderne værnepligtslov efter preussisk mønster.

Straks efter forelagde han rigsdagen en lov, der var beregnet paa at gjøre skolen uafhængig af kirken. Som minister for den største katholske stat i Tyskland betragtede han det desuden som en pligt [126] at skride ind, da Pius den niende tilkjendegav, at han havde til hensigt at erklære pavens ufeilbarhed.

Ved dette skridt ophidsede han det kirkelig-konservative parti til det yderste. I aaret 1868 fandt der voldsomme stridigheder sted mellem particularisterne og de ultramontane paa den ene side og de national-liberale paa den anden. Hadet mod Preussen og frygten for den nye skolelov drev particularisterne, demokraterne og de ultramontane til at slutte et forbund, der skabte overordentlige vanskeligheder for regjeringen.

Modstandernes stormløb formaaede dog ikke at rokke kongens tillid til sin raadgiver; saavel i forholdet til Preussen som i de kirkelige kampe stillede han sig ubetinget paa fyrst Hohenlohes side.

Ved valgene i 1869 lykkedes det de ultramontane at vinde en afgjort majoritet. Ifølge parlamentarisk statsskik indgav ministeriet sin afskedsansøgning. Ludwig vilde imidlertid ikke give slip paa sine ministre; og der opstod en heftig kamp mellem regjeringen og folke-repræsentationen.

Den oppositionelle majoritet besluttede en mistillids-adresse mod den ligesaa forhadte som frygtede Hohenlohe. Monarken ønskede ivrig, at denne maatte blive forkastet i rigsraadernes kammer. Gjennem sin ceremonimester bad han prinserne af det kongelige hus om at afholde sig fra at stemme mod [127] ministeren; han bearbeidede personlig sin unge broder i samme retning.

Prinserne var fuldtallig tilstede ved mødet. Kongens fætter hertug Karl Theodor traadte i skranken til fordel for Hohenlohe. Men de øvrige – endog Otto – stemte med majoriteten.

Ludwig blev rasende. Han var navnlig forbitret over sin broders stemmegiven. Han vidste, at hans onkler havde indvirket paa prinsen; som familiens overhoved og i kraft af sin kongelige myndighed forbød han dem i nogle maaneder adgang til hoffet.

En deputation udbad sig audiens for at overrække ham den omtalte mistillids-adresse, men fik ikke foretræde.

Ceremonimesteren modtog rigsdagsherrerne og meddelte dem, at de maatte behage at lade adressen naa til hans majestæt gjennem hans ministre.

Grunden til denne uparlamentariske holdning fra Ludwigs side skal have været den, at han var kommet over en brevveksling mellem to høitstaaende personer, hvis indhold gik ud paa intet mindre end, at man burde afsætte kongen, hvis han holdt fast ved overenskomsten med Preussen.[n23]

[128] Foreløbig blev Hohenlohe staaende ved statens ror. Men gjæringen i landet vedblev, og forbitrelsen mod ministeriet steg.

Det skjebnesvangre aar 1870 indtraadte. Den 19de januar erklærede Hohenlohe i rigsdagen, at en stat af anden rang som Bayern blot kunde bestaa som allieret

med et andet rige, og at dette rige ikke kunde være noget andet end Preussen, under hvis ledelse man maatte kjæmpe i tilfælde af en krig.

Hans aabne bekjendelse fremkaldte en storm.

Bladet «Vaterland» skrev:

«Bort med Hohenlohe, som trænger sig mellem kongen og folket! – – En ond aand sniger sig gjennem Bayern!»

Samme blad forsikrede franskmændene, at ministerens fald vilde være ensbetydende med Bayerns neutralitet. Det fortsatte truende:

«Skal landet atter udsættes for valgkampens storme paa grund af en eneste Hohenlohe? Man regner maaske paa preusserne. Man haaber, at der vil udbryde uroligheder, der vil byde disse en skjøn anledning til at trænge ind i landet som redningsmænd. Landsforrædere! Bayerns og dets folks hender! Saasnart en preusser overskrider vort lands grænse, vil seks hundrede tusinde franskmænd og fire hundrede tusinde østerrigere sætte sig i bevægelse [129] for atter at kaste ham ud. Bayern skal tilhøre bayrerne!»

I den østerrigske presse saavel som i de blade, der stod under indflydelse af de bayerske jesuiter, læste man uafladelig, at kongen var udygtig til at regjere; man overhobede ham med majestætsfornærmelser.

«Ludwig den anden har ved sin optræden bragt landet i et umaadeligt oprør! Hvis han ikke vil vende om og lytte til klogere raad, sætter han sin krone paa spil,» skrev «Unica cattolica».

I begyndelsen af februar 1870 erklærede Hohenlohe selv, at han ønskede at træde tilbage. Skjønt den unge konge fremdeles vilde beholde ham, saa ministeren sig ikke istand til at forandre den beslutning, som han havde fattet efter modent overlæg.

Høist ugjerne bevilgede Ludwig omsider hans afsked. Han gjorde det paa en for fyrsten fuldtud anerkjendende maade; og gjennem høie udmerkelser viste han ham sin taknemmelighed og tillid.

XV. Et møde mellem Bismarck og kong Ludwig

Bismarck havde efter freden 1866 modtaget et synligt tegn paa den bayerske konges bevaagenhed: Ludwig den anden havde tildelt ham Humbertusordenen, en udmerkelse, som ifølge ordens-reglerne kun skal gives til mænd af kongeligt blod eller til saadanne, der har gjort sig særlig fortjente af den bayerske stat og krone.

Han ønskede meget at træffe den unge monark. Bayern var, om end ingen storstat, dog stort nok til at kunne lægge et betydeligt lod i vegtskaalen ved det opgjør mellem Nordtyskland og Frankrige, som den preussiske statsmand forudsaa i en nær fremtid.

Det var ikke en almindelig, officiel konference med ceremonier og i vidners overvær, som han ønskede, men en fortrolig samtale under fire øine.

Han skrev til sin gamle ven fyrst Hohenlohe. Denne henvendte sig igjen til grev Holnstein, der [131] stod kongen nær, og som havde været hans barndoms legekammerat.

Nu var han Ludwigs betroede tillidsmand med titel af øverste kongelig hofstaldmester.[n24]

Skjønt han ikke var i besiddelse af særlig uddannelse, gjorde han sig næsten uundværlig som hofdiplomat.

Det blev aftalt, at et møde mellem kongen og Bismarck skulde finde sted i grevens hus. Begge parter ønskede, at det skulde være privat og lige som tilfældigt.

Den preussiske minister kom til München. Han blev indbuden til at drikke the hos Holnstein; og han indfandt sig punktlig.

Straks efter kom Ludwig paa en visite til sin øverste hof-staldmester og viste sig særlig interesseret ved at træffe Bismarck.

Efter en kort stund fandt verten leilighed til at fjerne sig.

Ludwig og «jernkansleren» var alene.

Isandhed to kontraster! Den ene, viljens og handlingens mand, der i løbet af faa aar to gange havde [132] sat Mellem-Europa i fyr og flammer, – kriger saavel som statsmand, hensynsløs, koldblodig, uforfærdet ved raadsbordet som i slagtummelen, og paa den her omhandlede tid i sin manddoms fulde draft.

Den anden – kong Ludwig – endnu saa ung af aar, vankelmodig og sky, en hader af krig, en drømmer, som mest nød livet i naturens ensomhed og fantasiens verden.

Man kunde fristes til at sige, at realisme og romantik her havde sat hinanden stevne!

Hvor stor end uligheden var mellem disse to mænd, et fælles baand knyttede dem sammen: tanken paa Tysklands fremtid og ønsket om Tysklands storhed fyldte begges sind.

Udenverdenen brød forgjeves sine hoveder med at udfinde, hvad der var bleven talt og aftalt hin aften i grev Holnsteins hus.

Intet menneske havde været tilstede; og man har aldrig faaet vished med hensyn til enkelthederne i samtalen.

Som sikkert tør man imidlertid antage, at forholdet til Frankrige og udenrigspolitiken har afgivet et hovedemne.

Den store statsmand og diplomat, der kunde være veltalende som faa, naar det passede hans hensigter, vil i levende farver have skildret sine planer og opildnet den romantiske sværmers fantasi.

Mødet, der varede længe, synes at have tilfredsstillet begge. Paa begge har det uden tvivl efterladt varige indtryk; og det har neppe været uden betydning for den verdenshistoriske udvikling.

Dronning Marie.

XVI. Krigen mod Frankrige bryder ud

Da Ludwig den syttende januar 1870 aabnede rigsdagen, sagde han i sin trontale:

«Den overenskomst, som jeg har sluttet med Preussen, er bekjendt for landet! Trofast mod dette forbund, for hvilket jeg har sat mit kongelige ord i pant, vil jeg, naar min pligt byder mig det, sammen med min mægtige forbundsfelle indestaa for Tysklands ære og dermed ogsaa for Bayerns ære!»

Som nævnt i et tidligere afsnit[n25] var Hohenlohe traadt tilbage i begyndelsen af 1870.

Dette betød dog intet systemskifte, kun et personskifte. Grev Bray, tidligere Bayerns gesandt i Wien, der afløste ham som udenrigsminister, stod i alt væsentligt paa samme politiske standpunkt som sin forgjænger; og de ultramontanes forbitrede angreb paa regjeringen fortsattes.

Bortseet fra partistridighederne forløb alligevel [138] den første halvdel af aaret ganske rolig. Der var neppe mange, i Bayern, som anede, at en krig var forestaaende.

Ludwig selv syntes efter Hohenlohes afgang forholdsvis uberørt af den politiske gjæring i sit rige. Han læste og red, gjorde udflugter til sine jagtslotte, udførte de arbeider, som hans ministre forelagde ham, og levede sit sædvanlige, stille liv.

Ledsaget af sin staldmester Hornig havde han den ottende juli gjort en tur i bjergene. Det var hans hensigt at blive borte fem eller seks dage; hans kabinetssekretær havde faaet ordre til kun i yderste nødstilfælde at sende bud efter ham.

Pludselig kom efterretningen om, at Frankrige havde erklæret Preussen krig.

Da monarkens tilbagekomst drog længre ud, end man havde ventet, maatte der sendes et ridende bud efter ham med de vigtigste dokumenter.

Den femtende juli kom han tilbage til Berg. Samme aften klokken elleve gav han ordre til, at hans sekretær Eisenhart skulde indfinde sig.

Han modtog ham i sit balkonværelse i anden etage, hvor han gik op og ned ad gulvet, som det var hans vane; en sjelden gang satte han sig ned et øieblik.

Timer gik hen, medens de overveiede stillingen sammen.

[139] Den neppe fem og tyve-aarige konge var dengang endnu i usvækket besiddelse af den hurtige, skarpe opfatningsevne, som han paa enkelte punkter bevarede til sin død. Men han var ingen ven af krig. Uafladelig gjentog han:

«Er der da intet middel, ingen mulighed for at undgaa krigen?»

Han indsaa sluttelig, at den var uundgaalig. Spørgsmaalet var nu, om Bayern kunde forblive neutralt, eller om hans rige – overensstemmende med traktaten af 1866 – skulde kjæmpe ved Preussens side.

Kabinetssekretæren betonede, at neutralitet vilde true Bayerns selvstændighed. At stille sig ved Frankriges side mod Preussen vilde være nedværdigende. Han betragtede desuden overenskomsten af 1866 som en forpligtelse for Bayern til at kjæmpe med Preussen og for Preussen.

Ogsaa monarken var af denne anskuelse.

«Før jeg tager en bestemmelse, vil jeg imidlertid afvente Berchems ankomst. Man skal vække mig, saasnart han er kommen!»

Klokken var bleven 3½ om morgenen, inden kabinetssekretæren forlod slottet. Dagen gryede.

Halvanden time senere kom grev Berchem fra hovedstaden. De to herrer udtalte sig for hinanden om sagernes standpunkt, og kabinetssekretæren begav [140] sig paany til kongen, som modtog ham i sit soveværelse.

Han laa i sin blaa himmelseng.

Sekretæren forelæste et brev fra minister Bray, som grev Berchem havde medbragt.

Endnu engang berørte man hovedpunkterne i det store spørgsmaal.

«Hurtig hjælp er dobbelt hjælp, Deres majestæt,» sagde Eisenhart.

Der indtraadte en pause.

Saa udtalte kongen:

«Bis dat, qui cito dat![n26] – Gjør udkast til min befaling om, at hæren skal mobilisere! Indbyd ministrene Bray og Pranckh til at komme til mig i eftermiddag klokken fire. Og giv pressen meddelelse!»

Kabinetssekretæren udfærdigede øieblikkelig den omhandlede skrivelse. Han rakte den til monarken, som forsynede den med sin underskrift.

Bayerns politiske holdning var fastslaaet. Ludwigs optræden paa denne dag havde en betydning, der rakte langt ud over de militære forordninger, som han havde truffet.

Krigens udgang vilde sandsynligvis være bleven den samme uden Bayerns hjælp. Men Tysklands fremtid blev afgjort ved kongen af Bayerns pennestrøg [141] morgenen den 16de juli; thi forbundet mellem Preussen og den største sydtyske stat havde Tysklands sammenslutning og det tyske keiserrige til følge.

«Jeg har aldrig seet kongen saa tilfreds som idag,» erklærede hans minister Pranckh efter audiensen samme eftermiddag. Og da den tjenestgjørende adjutant von Sauer lykønskede hans majestæt, svarede denne:

«Ja, jeg har følelsen af, at jeg har gjort noget godt.»

Et hjerteligt takke-telegram indløb fra kong Wilhelm i Berlin. Ogsaa hundreder af andre sendte ham begeistrede telegrammer.

Den følgende dag – en søndag – reiste Ludwig med ekstratog til München. En uhyre bevægelse herskede i gaderne; mængdens enthusiasme voksede fra minut til minut.

Folkemasserne følte trang til at takke og hylde sin konge. «Heil unserm König, heil!» sang man i kor udenfor slottet.

Begeistringen steg ubeskrivelig, da han viste sig ved vinduet. Alle trængte frem for at se ham og tiljuble ham. «Hoch, Ludwig! Hoch!» lød som et enstemmigt raab fra de bayerske hjerter. Folkets hyldest gjorde et dybt indtryk paa Ludwig.

«Skal jeg endnu engang gaa til vinduet?» spurgte [142] han, efter at han havde vist sig mange gange, og medens raabene udenfor stadig blev livligere og varmere.

Omjublet af sympati bivaanede han om aftenen opførelsen af Wagners: «Die Walküre».

Hurra-raabene for kongen blev ved at runge. Dag efter dag, til langt ud paa nat bølgede menneskesværme frem og tilbage.

«Man kan ikke vide, hvordan tærningerne vil falde,» udtalte den bayerske krigsminister. «Men det kan jeg allerede nu forsikre: Arméen vil gaa ud af kampen med ære!»

Indre stridigheder udjevnedes for en tid under den samfølelse, der havde grebet alle partier.

De øverst-kommanderende turde dog ikke hengive sig til altfor store illusioner. Det var ikke paa grund af bayrernes militære dygtighed, men paa grund af den moralske støtte, som udgik fra dette land, at de preussiske ledere med Bismarck i spidsen i saa høie toner priste kong Ludwig.

De sydtyske hærførere, som preusserne spottende skal have kaldt «les flaneurs batailles», havde vist sig uduelige under krigen 1866. Kun det ydre skin af en kommando blev tildelt dem 1870, medens al virkelig myndighed blev lagt i preussiske generalers hænder.

Kronprinsen af Preussen fik befaling om at tage [143] over-kommandoen over den sydtyske hær. At Friedrich ikke var uden uro fremgaar af følgende udtalelse i hans dagbog:

«Det er en vanskelig opgave for mig at kjæmpe mod franskmændene med tropper, som ikke liker os preussere, og som ikke er uddannede i vor skole.»

Paa veien til arméen aflagde han et besøg hos forbundsfyrsterne, hvis tropper han skulde føre. Han reiste først til München, derfra til Stuttgart og Karlsruhe.

Paa alle stationer, hvor toget holdt, blev der beredt ham en festlig modtagelse.

Ludwig den anden reiste ham et stykke imøde; og de to fyrster hilste hinanden hjerteligt. Sammen med kongen og prins Otto kjørte han i aaben vogn gjennem Bayerns hovedstad. Viften og hurra-raab fulgte dem.

Om aftenen begav kongen sig med sin gjest til hoftheatret, hvor Schillers «Wallensteins Lager» gik over scenen.

Begeistringsraab fyldte huset, da kronprinsen viste sig ved siden af Ludwig.

Ogsaa dronning-moderen, som næsten aldrig besøgte theatret, havde indfundet sig.

Teppet gik op.

Skuespiller Possart fremsagde en prolog:

> «Denn was im Drange der Gefahr auf's Neue
> Ein edles Fürstenpaar zum Kampf vereint,
> Das Königswort, es heisset: Treu um Treue!
> Mit diesem Feldgeschrei verjagt den Feind!
> Heil! Dreifach heil dem hohen Fürstenpaar,
> Dem Deutschlands alte Treue heilig war!»

Ved ordene «*Treue um Treue*» og «*Heil, dreifach Heil!*» gik en bevægelse gjennem hele theatret. Alle var dybt rørte.

Bayerns konge traadte frem med sin gjest. De rakte hinanden hænderne og beseglede for mængdens øine høitidelig sit forbund.

I dette ubeskrivelige øieblik steg folkestemningens varme til en storm af jubel.

Grebne af stundens alvor stod de to fyrster haand i haand.

XVII. Under krigen. – Det tyske keiserdømme proklameres

De blaa og hvide bayerske og de sorte og hvide preussiske faner vajede side om side i gaderne, da kronprinsen reiste videre samme aften.

Kongen ledsagede ham til jernbanestationen; prins Otto og prins Luitpold fulgte ham i krigen.

Aldrig havde Ludwig følt sig mere elsket af sit folk, aldrig var han bleven omfattet med større høiagtelse af hele Tyskland.

Men de fordringer, som i denne tid var bleven stillede til hans arbeidskraft, de repræsentative pligter, som han ikke havde kunnet unddrage sig, havde overanstrengt ham. Hans psychiske lidelser beherskede ham i den grad, at det ikke alene syntes ham umuligt at drage til krigsskuepladsen, men at han end ikke taalte at forblive i sin hovedstad.

De store seire, der fulgte slag i slag, vakte den største glæde hos hans folk. Men han, der ikke var med i felten, følte glædesbudene næsten som en bebreidelse. Han var ikke herre over sine stemninger: [146] mængdens jubelraab, der tilfredsstillede ham den ene dag, mishagede og plagede ham den næste.

Den første september kom han fra Berg til München. Dagen efter aflagde han visite hos en russisk storfyrstinde, der var paa gjennemreise i hans hovedstad.

Det var Sedan-dagen.

Efterretningen om, at den franske hær havde overgivet sig, og at Napoléon var fange, naaede ham den følgende morgen. Seiren blev feiret overalt; thi man troede at se forbud paa, at en fredsslutning forestod.

I Bayerns byer og landsbyer var der illuminationer, flag og faner, musik og blomsterregn. Kun landets overhoved delte ikke den almindelige glæde. Trods sin

kabinetschefs og sin adjutants varme forestillinger var han ikke at formaa til at forblive i München den 3die september. Han sagde til sin minister:

«Da der ikke findes hverken et tysk keiserrige eller en tysk republik, da der hidtil heller ikke findes noget tysk forbund, saa ønsker jeg, at kun bayerske eller endnu bedre: slet ingen flag skal hænges ud paa regjeringens bygninger.[n27]

[147] Han vendte tilbage til sin ensomhed.

Folketoget, som samme aften defilerede forbi det kongelige slot, hilste med livlige hurra-raab enkedronningen, der stod ved vinduet. Men det smertede alle partier, at monarken forsmaaede deres hyldest paa denne dag. –

Straks efter at kronprinsen af Preussen havde forladt München, havde han modtaget et brev fra Ludwig, hvori denne udtrykte ønsket om, at «Bayerns selvstændighed maatte blive respekteret ved fredsslutningen.»

Haandskriften var styg, og linjerne var ujevne; men indholdet vidnede om hans varme fædrelandskjærlighed.

Friedrich latterliggjorde dette «patriotiske» brev.

Hvor elskværdig kongen havde været mod kronprinsen af Preussen under dennes korte besøg, saa var det indtryk, som hans gjest havde modtaget, alligevel ikke ublandet gunstigt. April 1868 havde han besøgt ham paa en reise til Italien og følt sig vel i hans selskab. Nu var han «forfærdet over den forandring, som to aar havde bevirket.» Han noterede i sin dagbog, at Ludwig gjorde indtryk af at være meget nervøs, at hans skjønhed havde tabt sig, og at han havde mistet en af sine fortænder.

Den unge konge vidste, at man gjorde sammenligninger mellem ham og kongen af Preussen, som [148] gik i spidsen for sin hær. Han kunde umulig lukke øiet for, at denne sammenligning ikke faldt ud til fordel for ham, der gjemte sig bort og unddrog sig folkets kjærlighed.

Gode og onde følelser kjæmpede om herredømmet i hans sjæl. Han var en trofast og ærlig forbundsfælle. Efter seiren ved Metz lykønskede han kongen af Preussen som «Wilhelm den seirrige»; og han sendte kronprinsen Max Josephs-ordenen. Men han gav sine ministre modstridende ordrer, hvor det gjaldt forhandlinger med Preussen. Og skjønt hans moder var en Hohenzollern, var hans personlige sympatier ingenlunde knyttede til dette hus.

Den tyske keisertanke var dukket op. I hovedkvarteret i Versailles talte man om, at der maatte oprettes et tysk rige, og at kong Wilhelm burde blive keiser.

Dette var maalet baade for Bismarcks og kronprinsen af Preussens bestræbelser. Med hensyn til enkelthederne var deres anskuelser alligevel i høi grad modstridende.

Friedrich ønskede en tysk enhedsstat; han tænkte sig keiseren omgiven af ansvarlige rigsministre. De øvrige tyske fyrster skulde visselig ogsaa i fremtiden herske inden grænserne for deres omraader. Men deres magt skulde indskrænkes betydelig; [149] og de, som ikke frivillig vilde bringe offere for det samlede fædreland, skulde tvinges dertil ved magt.

Kansleren fandt derimod, at man, saavidt muligt, burde skaane de andre fyrster, og at de burde beholde sine rettigheder; han ønskede meget, at keiserriget skulde fremgaa af en fri beslutning fra deres side. «Hvis blot sydtyskerne vilde tage det afgjørende skridt!» sagde han ofte.[n28]

Kongen af Preussen havde indtil sidste øieblik liden lyst til at modtage keiserkronen. Skulde dette imidlertid vise sig nødvendigt, ønskede han, at det maatte ske efter opfordring af kongen af Bayern.

Ludwig blev indtrængende indbudt til at komme til Versailles.

Ved et fald fra hesteryggen havde han kort iforveien forvredet sin ankel, saa at det smertede ham overordentlig at sidde tilhest. Dog tænkte han et øieblik paa at reise.

Bismarcks sekretær Busch fortæller i sine erindringer, at der den ellevte oktober var tanke paa at sammenkalde en fyrstekongres, og at man haabede, at Bayerns konge vilde indtræffe. Man talte om at stille de historiske værelser i Versailles til hans [150] raadighed, da man mente, at han vilde sætte pris paa denne opmerksomhed.

«Jeg havde ikke tænkt, at jeg nogensinde skulde komme til at spille en hushovmesters rolle i Trianon,» sagde Bismarck. «Gid nu blot kongen kommer!»

Men kongen kom ikke.

Den nittende oktober reiste de würtembergske, hessiske og badensiske ministre til Versailles. Den tyvende sendte den bayerske hersker sine ministre Bray,

Pranckh og Lutz til hovedkvarteret.

Det saa i begyndelsen ud, som om underhandlingerne skulde krones med held; ønsket om, at Sydtyskland vilde tilbyde kong Wilhelm keiserkronen, syntes at nærme sig sin opfyldelse. Førerne for det nationale parti udviklede en rastløs virksomhed. Store folkeforsamlinger fattede resolutioner, som gik i samme retning. Og pressen talte varmt for et tysk keiserrige.

Iveren var størst i Preussen og Baden; men den bredte sig fra land til land.

Den sjete november fandt der forhandlinger sted mellem de preussiske og de würtembergske, hessiske og badensiske ministre. De bayerske ministre var ikke indbudne til at deltage, da man ikke var kommen til enighed med dem.

Dette opirrede Ludwig.

[151] «Hvorfor slutter man overenskomst med Würtemberg, Baden og Hessen og først senere med min regjering!» udbrød han vredt.

Han var træt af tronen, træt af den europæiske politik. I sin nerve-ophidselse forlangte han, at prins Otto straks skulde forlade krigsskuepladsen; han afventede hans ankomst til Hohenschwangau med utaalmodighed.

«Jeg betragter min broder som konge,» ytrede han til sine omgivelser. «Det hænger kun ved en eneste tynd traad, og saa vil det hede: «Le Roi Louis II est mort, vive Le Roi Othon I!»

Den femte november indtraf prinsen; ikke uden livsfare havde han reist nat og dag for at opfylde sin broders ønske.

Kongen talte meget og heftigt til ham om sin tronfrasigelse. Otto modsagde ham paa den elskværdigste maade. Han bad om tilladelse til at vende tilbage til Versailles; men først da fredsslutningen nærmede sig, kunde han opnaa monarkens samtykke dertil.

Hvad tronfrasigelsen angaar forandrede Ludwig hurtig beslutning.

«Tænk Dem,» sagde han kort efter til en herre, der hørte til hans omgivelser, «grev B tror virkelig ogsaa, at jeg for alvor tænker paa at frasige mig tronen.»

Han indskjærpede flere indflydelsesrige personligheder, [152] at «de skulde opbyde alt, for at disse rygter endelig kunde forstumme.»[n29]

Den femtende november var man kommen til enighed med Baden og Hessen. Overenskomsten med Würtemberg syntes ligeledes nær forestaaende. Men pludselig blev der fra München gjort skridt, som foranledigede regjeringen i Stuttgart til at indtage en afventende holdning; de würtembergske underhandlere fik telegram om, at «de skulde gaa sammen med sine bayerske kolleger.»

Man har senere faaet vide, at dette omslag i stemningen skyldtes intriger fra den østerrigske rigskansler grev Beust, der paa dette tidspunkt aflagde et besøg i München, og som altid havde været Preussens fiende.[n30]

Ludwig gjorde ivrige anstrengelser for at bevare uafhængigheden for sit land.

Under forhandlingerne forlangte han ikke alene selvstændig suverænitet med hensyn til indenrigsstyrelsen, han fastholdt tillige, at Bayern maatte vedblive at have selvstændigt militærvæsen og eget udenrigsstyre.

Da han ikke vilde vige en tomme, stod spørgsmaalet om det tyske rige en tidlang paa et overordentlig kritisk standpunkt.

[153] Kronprinsen af Preussen var optændt af harme over, at sagens afgjørelse slæbte sig saa langsomt frem og ønskede ved tvang at bryde Bayerns modstand. Den kloge Bismarck tilraadede imidlertid en hensynsfuld optræden. «Naar de bayerske tropper opofrende kjæmpede med Preussen mod Frankrige, turde Preussen ikke paalægge deres fædreland tvang,» indvendte han.

Storhertugen af Baden var kommen til hovedkvarteret; han sendte en af sine betroede venner til München for at overtale Ludwig til at indfinde sig i Versailles. De bayerske ministre anstrengte sig ikke mindre for at formaa ham til at komme.

«Jeg ved godt, at det i mange henseender vilde være raadeligt, at jeg gjorde denne reise,» sagde kongen. «Det forstaar sig af sig selv, at den ogsaa vilde bringe politiske fordele. Men jeg føler mig for lidende. Reisen afhænger desuden af de ønskede garantier. Uden disse reiser jeg ikke! Derved bliver det, – det er min vilje!»

«Ludwig kommer ikke til Versailles, for det første fordi han ikke længer kan ride uden at det besværer ham, dernæst fordi han ikke liker at spille anden violin,» skrev Bismarcks sekretær Busch i sin dagbog.

Ingen kunde negte, at han havde gjort Preussen en uvurderlig tjeneste ved den hurtighed, hvormed [154] han havde besluttet at mobilisere sin hær. Han troede at

kunne gjøre fordring paa en gjentjeneste fra dette rige.

Et af hans ønsker bestod i at udvide sit lands grænser. Han lod forespørge, om ikke det badensiske Pfalz, som i gamle dage havde tilhørt de bayerske kurfyrster, kunde blive afstaaet til Bayern mod at Baden fik erstatning i en del af Elsass-Lothringen.

Hertil svarede Bismarck bestemt, at «Baden var et «noli me tangere», og at hverken kong Wilhelm eller storhertugen af Baden nogensinde vilde gaa ind paa det.»

Aftenen den 23de november havde han paanyt et møde med de bayerske ministre. Man kom endelig til enighed.

Da de havde forladt ham efter klokken ti, sagde han tilfreds:

«Den tyske enhed er en fuldbragt gjerning, og «keiseren» ogsaa. Det er en begivenhed! – Overenskomsten har sine mangler; men som den er, er den mere holdbar. Jeg anser den for at være det vigtigste, som vi har opnaaet i dette aar. Hvad «keiseren» angaar, saa gjorde jeg ham mere antagelig under forhandlingerne, idet jeg forestillede ministrene, at det maatte være bekvemmere og lettere for deres konge at indrømme den tyske [155] keiser visse rettigheder, end at indrømme disse til nabokongen af Preussen.»

Endnu gjorde Ludwig en sidste anstrengelse for at hævde sin stilling. Prins Adalbert tilskyndede ham til at fremsætte krav paa, at Bayerns og Preussens konger afvekslende skulde bære keiserkronen; og prins Luitpold blev puffet frem for at antyde dette forslag.

Bismarck forkastede det absolut, idet han bemerkede:

«Kongen af Bayern lever i drømmenes verden. Han er ikke stort mere end en gut, som ikke kjender sit eget sind!»

Den preussiske statsmand vogtede sig selvfølgelig for at udtale dette direkte til kong Ludwig. Han skrev et langt og yderst underdanigt brev til ham, hvori han betonede, hvor nødvendigt det var, at keiserkronen blev> *tilbudt* kongen af Preussen, og at det paalaa Bayerns hersker at tage det afgjørende skridt.

Hvis denne ikke vilde stille forslaget, vilde de mindre staters fyrster gjøre det; Ludwig kunde i saa tilfælde ikke undslaa sig for at følge de andre.

Ætlingen af det tusind-aarige hus Wittelsbach, som havde tællet tre keisere blandt sine forfædre, bøiede sig for nødvendighedens magt.

Han telegraferede til sin minister, grev Bray, at [156] denne skulde meddele Bismarck, at grev Holnstein om tre dage vilde indtræffe i Versailles for at afhandle enkeltheder med ham vedrørende sagen.

«Da først» – udtalte han – «er jeg istand til at fatte en endelig beslutning.»

Holnstein ilede afsted.

Uden at spilde et minut opsøgte han Bismarck og udrettede sit ærinde, hvorpaa han uopholdelig vendte tilbage til Hohenschwangau.

Ludwig laa tilsengs af tandpine og vilde ikke forstyrres. Men greven forstod at ophidse hans nysgjerrighed saaledes, at han alligevel fik audiens.

Han medbragte to forseglede konvolutter: Den ene indeholdt en fornyet opfordring om at tilbyde Wilhelm keiserkronen; den anden var et af Bismarck forfattet udkast til en skrivelse fra kongen af Bayern, hvori dette blev gjort.

Henvendelsen blev gunstig modtaget. Ludwig besluttede straks at følge den preussiske statsmands anvisninger.

Med egen haand nedskrev han det brev, som forvandlede Tyskland til et keiserrige.

Grev Holnstein red nu til München for efter kongens befaling at tale med kabinetssekretær Eisenhart, som han traf i residens-theatret.

Han overbragte ham det omtalte brev fra Ludwig til kongen af Preussen, samt et til ham selv, hvori [157] hans herre forespurgte, om han saa sig istand til at affatte en anden skrivelse, der var mere passende under de forhaandenværende omstændigheder; kongen gav Eisenhart frie hænder til i saa tilfælde at lade hans eget brev forblive uafsendt.

Kabinetssekretæren lod det gaa videre uden forandringer. Holnstein svang sig op paa hesteryggen og red atter afsted til Versailles.

Ifølge Ludwigs udtrykkelige befaling blev hans skrivelse overrakt kongen af Preussen af prins Luitpold.

«Kongen af Bayern har ord for ord kopieret Bismarcks brev,» noterede kronprins Friedrich i sin dagbog.

Stor begeistring herskede over hele Tyskland. Man vidste, at det var Bayerns unge konge, som havde udtalt ordet i den rette stund. Kun de indviede anede, at han havde gjort det under paatryk og efter vaklen.

Der gaves neppe nogen festmiddag og ingen politisk forsamling fandt sted, uden at «Ludwig den tyskes» skaal blev drukket under jubel.

Den største glæde herskede i hovedkvarteret. Nu var han ikke længer «den unge gut, som ikke kjendte sit eget sind.» Baade Bismarck og kongen af Preussen udtalte sig i de mest anerkjendende ord om Bayerns hersker.

[158] Den 18de januar 1871 skulde keiserproklamationen finde sted i Versailles.

Tre dage iforveien lod den vordende keiser hofpræsten kalde til sig. Han talte til ham om Ludwig den andens ideale anskuelser og tilføiede, at «hvilke hans egenskaber iøvrigt er, saa maa man skatte ham paa det aller høieste.»

Ved en festlig sammenkomst reiste Bismarck sig og holdt følgende tale:

«Jeg drikker paa hans majestæt kongen af Bayerns vel, paa hans tusindaarige dynastis blomstring! Jeg kan kun gjentage, at saa længe, som jeg har noget at sige, skal der aldrig gjøres et skridt, som saarer Bayern i dets retmæssige stilling. Hans majestæt kongen vil i mig, saa længe jeg lever, finde en ligesaa hengiven tjener, som om jeg endnu var hans lehnsknegt.»[n31]

Efter Ludwig den andens død erklærede det tyske riges kansler:

«I 1870 var Ludwig vor eneste indflydelsesrige ven i Tyskland.»

Ludwig II (1870).

XVIII. De bayerske tropper vender tilbage til München. – Kong Ludwig og kronprinsen af Preussen

Krigen var endt; freden var sluttet. Et stort, tysk rige var gjenoprettet. Tyskland havde faaet en keiser, – og denne keiser var Preussens konge.

Med det sidstnævnte faktum er det nye keiserriges væsen betegnet: Preussen var hovedlandet!

De øvrige fire og tyve stater skulde vel ikke være uden stemme ved afgjørelsen af rigets fælles-anliggender, ligesom de i sine egne anliggender hver for sig skulde beholde en vis selvstændighed. Men Preussen var og blev den stat, som skulde lede begivenhedernes gang, – tyngdepunktet, der afgjorde balancen.

Takket være Ludwig den andens haardnakkethed havde hans rige formelt faaet en særstilling.

Den nye rigsforfatning hjemlede i en egen paragraf[n32] Bayern ret til alle de myndigheder, der ansees som den nationale selvstændigheds attributter: [162] det bibeholdt, for eksempel, eget krigsministerium og militærvæsen, egen udenrigsminister og rettighed til at holde egne gesandter og konsuler.

Suverænitetens skin var bevaret.

Men Ludwigs brændende ønske om at udvide sit riges grænser var ikke gaaet i opfyldelse. Denne omstændighed gav fra hans side anledning til megen misstemning mod det preussiske kongehus.

Den sekstende juli 1871 skulde de hjemvendende tropper holde indtog i München. Byen var overfyldt. En mængde tilreisende havde maattet overnatte under aaben himmel eller i sine vogne.

Morgenen var neppe brudt frem, før man saa folk ile afsted for at sikre sig pladse.

Alle ventede med spænding paa det øieblik, der skulde bringe de slegtninge og venner tilbage, som de havde savnet saa smerteligt under den nu til endebragte krig.

Turnere og brandmandskaber rykkede ind med klingende spil for at holde gaderne aabne. Lidt efter togede studenterne frem med sine maleriske skjærf om skuldrene, kunstnerne med grønne grene paa hattene, skytterlag og foreninger med faner og flag; de havde faaet det hverv at danne spalier for krigerne og at forhøie feststemningen ved sang.

Solen sendte sine varme straaler ud over hovedstaden. Det blev livligere og livligere paa gaderne.

[163] Klokkerne ringede fra alle kirker, salutskud drønede.

Ifølge programmet skulde kongen afholde revuen klokken ni; men tribunerne var overfyldte længe før den tid.

Da faldt der en festlig stilhed over alle. Mødre og fædre tog sine smaa børn paa armene for at de skulde faa se.

Majestætisk, skjøn red Ludwig den anden i skarpt trav fra «seirsporten» til Ludwig den førstes statue, hvor tropperne skulde defilere forbi ham. Et glimrende følge ledsagede ham. Tusinders hurraraab brusede.

Paa hoftribunen havde de kvindelige medlemmer af kongefamilien taget plads.

Helt nede ved seirsporten saa man uhlanernes – de saakaldte «chevaux-legers» – blaa og hvide faner. De kom nærmere og nærmere.

Arméens general-inspektør, prins Luitpold, red mellem sine adjutanter og officerer og nikkede venlig til de begeistrede masser.

Lydelige velkomsthilsener modtog kronprinsen af det tyske rige og af Preussen, som nu red frem.

Byens over-borgermester holdt en tale, som han venlig besvarede, hvorefter tre unge piger overrakte seirherren fra Worth en laurbærkrans.

Rundt om herskede dyb stilhed under talerne. [164] Men straks efter stormede begeistringen atter frem; kronprinsen, som fortsatte sit ridt, blev overøst af blomster fra alle vinduer.

Ved Odeon-pladsen red han op paa høire side af kong Ludwig. De holdt begge tilhest, medens soldaterne defilerede forbi.

Kronprinsen var krigernes fører; han havde delt fare og nød med dem. Ludwig var deres egen, elskede konge; – de tiljublede dem begge lige hjerteligt.

Men Friedrich havde høstet laurbær i krigen, og han var bleven arving til en keiserkrone. Ludwig var en syg mand, der stod skinsyg og mistroisk ligeoverfor den hyldest, som man viste hans fætter. Indtoget varede fire timer; det var tilendebragt efter klokken et.

Senere var der middag paa slottet, hvor hoffet udfoldede al sin glans.

Kongen drak paa arméens og dens hæderkronede førers velgaaende, hvorefter kronprinsen i en længre tale udbragte Ludwigs skaal.

Klokken syv hævedes taffelet. Hoffet samt de officerer, soldater og civile, som krigsministeren havde indbudt, begav sig til gala-forestillingen i det kongelige theater, hvor man opførte «Der Friede» af Paul Heyse.

De hjemvendte krigere og hovedstadens borgere [165] og borgerinder morede sig paa det bedste til langt ud over natten og den følgende dag. Man raabte ustanselig hurra for kongen, for kronprinsen af Preussen, for alle, der havde kjæmpet og seiret.

Militær-musiken, som man saa længe havde maattet undvære, tonede for første gang atter i den store feltherre-hal. Fædrelandssange lød fra Odeon-pladsens tribuner. Husene var illuminerede. Alle var henrykte over de vellykkede festligheder og over venskabet mellem kongen og den tyske kronprins, som man betragtede som et godt varsel for det nye forbund.

Dagen efter gjorde den kongelige familie med sin gjest en udflugt til Rosen-øen, hvor roserne stod i fuldt flor.[n33]

Ludwig ønskede at hædre Friedrich og at berede ham en glæde. Da de om eftermiddagen spadserede sammen, bad han om tilladelse til at forlene ham et af sine «chevaux-legers»-regimenter.

Kronprinsen svarede overlegent, at det afhang af keiserens tilladelse, om han kunde modtage tilbudet. Han tilføiede smilende:

«Jeg ved ikke, om den slanke uhlan-uniform passer til min tykke figur!»

Kongen tog denne bemerkning meget ilde op og udtalte dette senere til forskjellige personer.

[166] Efter tilbagekomsten fra Rosen-øen meddelte han sin kabinetssekretær, at han under ingen omstændighed agtede at vise sig ved militær-banketten i glaspaladset den følgende aften.

Denne banket, hvortil der var udstedt ni hundrede indbydelser, og som skulde danne festdagenes glanspunkt, var foranstaltet til ære for Friedrich, men skulde samtidig være en hædersfest for de bayerske krigere.

Kabinetssekretæren sendte en skrivelse til hans majestæt, hvori han i dybeste ærbødighed søgte at overtale ham til idetmindste at vise sig nogle minutter, og hvori han bemerkede, at hans udebliven kunde faa en vidtrækkende politisk betydning. I veltalende ord skildrede han den glæde, som monarken vilde berede sine trofaste og tapre fædrelandsforsvarere, om han viste dem den ære at være deres bordkamerat.

Han lod svare, at han trængte ro. Dette udelukkede dog ikke haabet om, at han i sidste øieblik muligens alligevel vilde indfinde sig.

Festen fandt imidlertid sted uden ham.

Lidt før klokken ni kom kronprins Friedrich med sit følge. Det bayerske kongehus var repræsenteret ved de fleste af sine prinser; men kongens fravær fremkaldte en pinlig misstemning.

Klokken fire den næste morgen vaagnede kabinetssekretærens [167] frue[n34] ved at høre hestetrampen i den ellers saa stille slotsgaard. Hun sprang til vinduet og saa den kongelige ekvipage staa forspændt. Ludwig steg ind i den. I det hurtigste trav bar det i den tidlige morgen afsted til slottet Berg.

Fire timer efter overbragte en kongelig tjener hans majestæts befaling til kabinetssekretæren om, at han skulde indfinde sig paa Berg og holde foredrag for ham der.

Kronprinsen af Preussen forlod Bayerns hovedstad den samme formiddag efter en hjertelig afsked fra de kongelige prinser, som alle havde indfundet sig paa banegaarden for at sige ham farvel.

XIX. Besøg af keiser Wilhelm. – Ludwig trækker sig mere og mere tilbage fra verden

Ludwig den anden og Tysklands kronprins havde gjensidig været misfornøiede med hinanden. Alligevel havde Friedrich neppe forladt den bayerske hovedstad, før der kom melding om, at hans fader, den gamle keiser, selv ønskede at hilse paa kongen.

Denne var i sit hjerte vistnok ikke særdeles henrykt over det bebudede besøg. Han gjorde imidlertid gode miner og modtog sin gjest paa bayersk grund med al den udmerkelse og elskværdighed, som kunde ønskes.

Ogsaa hans folk gav keiseren et hjerteligt velkommen. Under jubel kjørte de to monarker sammen ind i Regensburg, hvor der var festmiddag i hotellet «Det gyldne kors».

I modsætning til hvad der havde fundet sted under kronprinsens besøg, forløb mødet mellem den unge konge og «seiersoldingen» paa den mest tilfredsstillende maade, og end ikke skyggen af nogen misstemning var at spore.

[169] Samme aften vendte Ludwig tilbage til Berg. Keiseren blev natten over i hotellet og fortsatte næste morgen sin reise til Gastein, hvor han skulde gjennemgaa en badekur.

Paa tilbageveien gjestede han paanyt den kongelige familie i Bayern.

Besøget gjaldt denne gang nærmest hans kusine, enkedronningen. Hun opholdt sig paa Hohenschwangau og modtog ham der med begge sine sønner.

Veiret var straalende. Om aftenen blev det malerisk beliggende slot glimrende illumineret; og der herskede en munter og hjertelig stemning mellem de nære slegtninge. Wilhelm blev paa slottet til den næste dag. Ludwig og keiseren talte længe fortrolig sammen; og de skiltes under gjensidige forsikringer om venskab.

Fyrste-sammenkomsten blev omtalt i hele den europæiske presse.

«Nu er det kong Ludwigs tur at gjøre et gjenbesøg i Berlin,» sagde en af kabinetssekretæren Eisenharts venner.

«Jeg tror, at kongen finder liden glæde i officielle reiser,» bemerkede Eisenhart.

«Det er heller ikke nødvendigt,» svarede hans ven; «thi efter hvad jeg nylig hørte i Berlin, fordrer keiseren intet gjenbesøg. Han lægger en ganske anden maalestok paa kongen af Bayern end paa de [170] andre tyske fyrster i betragtning af de offere, som han har bragt Preussen. Kronprinsen skal være af en anden mening; naar han bestiger tronen, vil han nok ogsaa vise dette!»[n35] –

Keiser Wilhelm var en af de faa fyrster, der gjentagne gange fik anledning til at se og tale med Ludwig den anden.

I regelen undgik denne besøg af sine standsfæller. En mængde kongelige personer kom i hans regjeringstid til München, og de allerfleste af dem ønskede at hilse paa ham. Men som oftest tog han et eller andet ildebefindende som paaskud til, at han ikke kunde have den fornøielse at modtage de høie reisende.

Kongen og dronningen af Sachsen, dronningen af Würtemberg, keiseren og keiserinden af Brasilien og mange andre fyrster og fyrstinder fik end ikke se et glimt af ham. Keiseren af Østerrige besøgte næsten hvert aar sine slegtninge i Bayern; tiltrods for det venskabsforhold, hvori Ludwig stod til keiserinde Elisabeth, pleiede han dog heller ikke at vise sig for hendes gemal.

Man vilde sikkert gjøre ham uret, om man gik ud fra, at hans sygelighed kun var et paaskud til at undgaa de besøgende. I virkeligheden var han [171] forpint og syg baade paa sjæl og legeme. Han led af søvnløshed og klagede over uafladelige og heftige smerter i baghovedet.

I stigende grad begyndte han at sky sin hovedstad. Larmen i gaderne, menneskenes nysgjerrighed, kongegraverne, som han fra slottets vinduer havde for øie, – alt plagede ham! Han gik næsten aldrig tilfods i München; og naar han kjørte ud i den engelske have,[n36] sad han skjult for mængdens blikke, langt tilbagelænet i en lukket vogn.

Alligevel vedblev han at være populær.

Men selv folkets hyldest gjorde ham undertiden ondt. Han pleiede at kalde sig for et «ovationsoffer».

Hofballer og hoffester var ham en gru; naar han deltog i dem, skeede det kun af pligt. For at undgaa at se de gjester ved taffelet, der var ham usympatiske, befalede han, at der skulde stilles blomstervaser foran dem.

Tiltrods for folkets og hoffets oprigtige ønske om, at han vilde forblive i hovedstaden, kunde man selvfølgelig ikke hindre ham fra at indrette sit liv efter sin egen smag og at tilbringe den største del af sin tid i bjergene.

Men skjønt han opsøgte ensomheden og mere og mere sank hen i den, og skjønt han sikkert tidevis [172] trængte den paa grund af sine svage nerver, var han paa den anden side kun lidet skikket til at leve alene.

Trods sine eneboerlyster viste han en stedse tilbagevendende trang til at tale med sine omgivelser om alt muligt, der beskjeftigede hans tanker. Hans lakaier og rideknegte maatte endog fortælle ham nyheder om befolkningen i omegnen.

Mere end de fleste var han i sine sympatier afhængig af et indtagende væsen, et klangfuldt organ og et smukt udseende.

Hans forhold til Richard Wagner viser, at han kunde være trofast i venskab. Som oftest var han dog uberegnelig i sine følelser. Han bedømte nogle mennesker koldblodigt; ligeoverfor andre lod han sig af sit temperament paavirke til stor uretfærdighed. Af enkelte taalte han meget; den mindste modsigelse kunde hos andre være nok til at fremkalde hans varige unaade.

Hans ensomhedstrang voksede efterhaanden til en formelig sygdom. Det hændte, at han ligefrem flygtede for mennesker.

I midten af sytti-aarene feirede enkedronningen en familiefest i det tidligere omtalte schweizerhus «Pleckenau», ikke langt fra Hohenschwangau. Kongen, prins Otto, deres adjutanter, overhofmesterinden og to hofdamer var med hende.

[173] Det lille selskab sad tilbords i ypperligt humør, da et ridende bud med et telegram indfandt sig fra slottet: Den østerrigske erkehertug Rainer, som opholdt sig i Bregenz, forespurgte hos hendes majestæt, om det var beleiligt, at han den følgende morgen aflagde hende en visite.

Hun rakte telegramet til kongen, der blev bleg, da han læste det. Den misstemning, som prægede hans træk, virkede paa det hele selskab.

Han reiste sig fra bordet og gik ud, medens de andre blev siddende; uden at sige et ord vendte han tilbage til Hohenschwangau.

Ankommen did befalede han, at man skulde sætte to vogne istand og være forberedt paa nærmere ordrer. Forberedelserne maatte træffes saa stilfærdigt, at ingen fik nogen anelse derom.

Lidt senere vendte ogsaa enkedronningen, hans broder og hoffolkene tilbage; og snart blev det stille i bygningen.

Hoffets herrer boede i et hus ved siden af det egentlige slot. Kongens værelser laa i anden étage, hans moder og hendes damer beboede den første. Kun ved at liste sig sagte ned ad trappen kunde han naa slotsgaarden uden at blive hørt.

Ludwig og hans tjenere slap ubemerkede bort; de skyndte sig til hofstalden, som ligger et stykke derfra.

I flyvende fart og midt om natten kjørte kongen [174] til en liden landsby, som han en enkelt gang pleiede at besøge.

Her virkede meldingen om majestætens ankomst som et lyn fra den klare himmel. Postholderen, hos hvem han tog ind, havde bortleiet samtlige værelser til en militærkommission; man maatte hurtigst faa ryddet dem.

Alle havde lagt sig og maatte vækkes. Generalen fik saavidt tid til halvt paaklædt at styrte ud, da han mødte sin konge paa trappen.

Klokken tre om morgenen gik Ludwig omsider til ro; trods sovemidler lykkedes det ham ikke at finde hvile.

Næste morgen modtog han et telegram, der meddelte, at erkehertug Rainer var kjørt bort «efter en halv times besøg.»

Kongen lod straks spænde for.

En frokost, som han havde bestilt og betalt med otti gulden, blev staaende urørt. Med samme hurtighed, som han havde forladt Hohenschwangau, vendte han tilbage til dette slot.

Hans moder hilste ham velkommen fra sit vindu. Leende raabte han op til hende:

«Dette besøg undgik jeg paa en smuk maade, – ikke sandt?»

Enkedronningen maatte le med, skjønt hun ikke var tilfreds med hans flugt. –

[175] Det er begribeligt, at hans tiltagende skyhed blev et samtaleemne i alle kredse.

Vi har hørt, at der tidligere var dukket rygter op om, at han tænkte paa at frasige sig tronen; disse fik næring ved hans underlige luner og tilbagetrukne liv.

Grev Holnstein skrev til Bismarck allerede 1871:

«Inden hver audiens og hofceremoni drikker kongen store mængder af sterke vine, og han siger da de eiendommeligste ting. Han ønsker at abdicere og at overgive kronen til prins Otto, som ikke nærer nogetsomhelst ønske om den. – – De ultramontane ved dette. De har udseet sin kandidat til rigsforsamlingen: prins Luitpold; han er ogsaa deres kandidat til tronen. Maaske vil det lykkes dem at faa valgt ham tiltrods for prins Ottos ret.»

Prins Otto af Bayern.

XX. Prins Otto's sindssygdom. – Kongens sygelige stemninger

Vanviddet har grufuldt herjet det Wittelsbach'ske hus. I løbet af et aarhundrede er over tyve medlemmer af slegten bleven hjemsøgte af denne ulykke.[n37]

Maximilian den andens sønner var belastede med sterke neurothiske anlæg. Deres farfader havde været i høi grad eksentrisk. Og en søster af kong Maximilian opholdt sig længre tid i en sindssygeanstalt.

Forældrene var desuden nært beslegtede. De var begge i familie med fyrstehuset i Hessen-Darmstadt, hvor der gjennem mange aar har været sindssygdom. Den bayerske enkedronnings farmoder og mormoder var hessiske prinsesser. Ludwig den første's moder, som døde ung, tilhørte ligeledes dette hus; og hans gemalinde var datterdatter af en prinsesse af Darmstadt. –

I begyndelsen af 1872 bragte bladene notiser om, at prins Otto af Bayern var lidende.

[180] I femti- og seksti-aarene havde han været et billede paa sundhed. Hvor Ludwig trak sig tilbage, var han gaaet menneskene imøde med udstrakte hænder. Han havde altid været munter, livlig og elskværdig.

Den unaturlig strenge opdragelse og den hurtighed, hvormed han fra næsten uudholdelig tvang var bleven kastet over i ubunden frihed, havde imidlertid medvirket til, at ogsaa han havde mistet sin aandelige ligevegt.

Neppe to og tyve aar gammel havde han fulgt hæren (1870). Vi ved, at skjønt han ønskede at forblive ved den, kaldte kongen ham tilbage til Hohenschwangau.

Tilbagekaldelsen stod i forbindelse med den ældre broders personlige stemninger; men prinsens nervesystem havde tillige vist sig uskikket for de blodige scener i felten.

Kronprins Friedrich af Preussen skrev i sin dagbog:

«Prins Otto kom for at tage afsked, inden han vendte tilbage til München. Han var bleg og saa elendig ud. Han sad foran mig, som om han havde et anfald af kuldegysninger, medens jeg udviklede for ham nødvendigheden af, at vi havde fællesskab i militære og diplomatiske anliggender. Jeg kunde ikke komme paa det rene med, om han forstod mig eller endog blot hørte, hvad jeg sagde.»

[181] Kort efter sin tilbagekomst begyndte han at vise de første tegn til sindsforvirring.

Rygtet derom vakte almindelig sorg. Man havde givet ham tilnavnet «Otto der Fröhliche».

Trods arvelige dispositioner, og tiltrods for de omstændigheder, der havde ledsaget hans fødsel,[n38] og som kunde give nogen grund til at formode, at sygdomsspiren var at søge der, vilde man i begyndelsen ikke fæste lid til efterretningen. Man saa ham daglig paa gaderne, i theatret og i cirkus.

Pludselig fik hans sygdom et heftigt udbrud. Han maatte stilles under bevogtning. Og nogle begivenheder, som forefaldt, foranledigede lægerne til at tilraade, at man sendte ham bort fra München.

Prinsen vilde dog ikke gaa ind paa dette. Foreløbig forblev han derfor, hvor han var, skjønt man ikke turde lade ham være alene.

Endelig blev han erklæret for uheldbredelig sindssyg og fuldstændig fjernet fra sin familie.

Kongen forlangte bestemt, at han ikke maatte bo i nærheden af noget af de slotte, hvor han selv pleiede at opholde sig. Han blev derfor ført til Nymphenburg og to aar senere til det ensomme Fürstenried.

Hans moder var utrøstelig over den ulykke, som havde rammet hendes hjertebarn. Ogsaa Ludwig følte slaget meget haardt.

[182] Da man ved hans tronbestigelse havde fastsat ceremonierne for faderens ligbegjængelse og havde forespurgt, hvilken plads prinsen skulde indtage, havde han uden tøven svaret:

«Ved min side!»

Den yngres glade temperament havde dannet en gavnlig modvegt mod hans alvorlige, tunge livsopfatning. Han havde betragtet ham som sin efterfølger og

haabet, at Otto ved en glimrende forbindelse skulde holde landet skadesløst for hans eget cølibat.

Istedet derfor var han fra sjælløs sløvhed sunket ned i vanviddets mørkeste nat.

Han stod ved afskeden følelsesløs, optaget med noget legetøi. Men al den ømhed, som havde ligget gjemt hos Ludwig strømmede frem i dette øieblik. De, som var vidne til hans skilsmisse fra den sindssyge broder, var rystede over hans hjertesønderrivende sorg.

Fra denne dag blev kongen paa det dybeste bekymret for sit helbred; han led af angst for, at Ottos skjebne skulde blive hans.

En læge havde været uforsigtig nok til at meddele ham, at hans fader havde ført et letsindigt liv i sin tidlige ungdom.

Efter at han havde faaet dette at vide, tilskrev han arvelige anlæg de fleste af sine psychiske lidelser. [183] Mindet om faderen blev ham pinligt; og han kunde ikke undertrykke bitre udtalelser derom.

Da han besteg tronen, havde enkelte allerede troet at merke, at hans nerver manglede modstandskraft.

Den berømte franske sindssygelæge, dr. Morel, som 1867 var bleven kaldt til München, havde havt leilighed til at se den unge konge. Han havde udtalt de sørgelig profetiske ord:

«Hans øine er uhyggelig smukke; der lyser fremtidigt vanvid ud af dem!»

De politiske begivenheder 1870–71 og resultaterne deraf havde forøget hans smertelige følelse af kontrasten mellem hans fantasi og virkeligheden. Der havde vist sig tegn til, at hans drømmeliv kunde blive skjebnesvanger for ham.

Hans nerve-ophidselse traadte end ydermere for dagen, da hans broders sygdom brød ud.

1874 betragtede man hans tilstand som saa faretruende, at man talte høit derom i hans hovedstad. Redaktøren af et konservativt blad nævnte offentlig rygtet om, at kongen var sindsforvirret. Han blev dømt til seks maaneders fæstningsstraf for majestætsforbrydelse, skjønt han som vidner tilkaldte flere rigsdagsmænd, der under ed forsikrede, at dette emne var bleven afhandlet rundt om i ølhallerne i München.

[184] Endnu var de antydninger til stormandsgalskab, som tidevis dukkede op, dog ikke trængte saa dybt ind i Ludwigs bevidsthed, at de paavirkede mere end enkelte af hans handlinger; endnu ulmede den glød, som truede med at bryde ud i flammer.

Endnu var hans viljekraft sterk nok til at tøile hans fantasi. Endnu skulde en sund aandsstrømning længe gaa side om side med den syge; endnu kunde han ved rastløs virksomhed tidevis bringe sit urolige sind til ro.

Han kjæmpede som en løve for at afvende den ulykke, som han frygtede saa saare; men han kjæmpede alene. Hans høiheds-forestillinger havde aar for aar uddybet den kløft, som mangelen paa forstaaelse havde gravet mellem ham og hans moder. Forholdene havde skilt ham fra Richard Wagner, den ven, som han havde elsket mest. Han havde ingen fortrolig, neppe engang nogen, som han havde tillid til.

Der var ingen til med fast haand at lede ham bort fra hans vrangforestillinger, ingen som kunde udviske de indtryk, der gjorde ham mistroisk og bitter.

Denne konge, der faa aar før havde begeistret alle, blev forvandlet til en tungsindig, blegfed, livstræt mand. Midt i den eventyrpragt, som han omgav sig med, pintes han af selvmordstanker. I [185] stormfulde uveirsnætter kjørte han i rasende fart i sin gyldne vogn rundt i bjergene, alene med sine sygelige stemninger og fantasier.

Kun de dybblaa øine med det sværmeriske og vemodsfulde blik erindrede endnu om den skjønne yngling, der havde været bayrernes stolthed og haab.

[Les videre i *Ludwig den andens sidste dage* (1906)]

[Kilder]

De kilder, som jeg har benyttet under udarbeidelsen af foranstaaende bog, er hovedsagelig følgende:

Professor Dr. C. Beyer: *Ludwig II, König von Bayern. (Ein Characterbild.)*
Busch: *Fürst Bismarck und seine Lente*.
I. L. Craemer: *König Ludwig und Richard Wagner*.
I. L. Craemer: *Residenz-Geheimnisse*.
Aus Kaiser Friedrichs Tagebuch.
Paul Heyse: *Jugenderinnerungen und Bekenntnisse*.
Dr. Karl von Heigel: *König Ludwig II von Bayern. Ein Beitrag zu seiner Lebensgeschichte*.
Louise von Kobell: *König Ludwig II und Bismarck 1870*.
Louise von Kobell: *König Ludwig II von Bayern und die Kunst*.
Louise von Kobell: *Unter den vier ersten Königen Bayerns*.
I. B. Kober: *Ludwig II, König von Bayern*.
Friedrich Lampert: *Ludwig II, König von Bayern*.
Heinrich Porges: *König Ludwig II von Bayern und Franz Lisst*.
Dr. H. Ritter von Poschinger: *Fürst Bismark und die Parlamentarier*.
Sebastian Rockl: *Ludwig II und Richard Wagner. 1864*.
Dr. Hans Reidelbach: *Characterzüge und Anekdoten aus dem Leben der bayrischen Könige*.
Schulthess: *Europaischer Geschichtskalender 1870*.
Weissheimer: *Erlebnisse mit Richard Wagner*.
Eliza Wille: *Fünfzehn Briefe von Richard Wagner*.
Maximilian II, Roi de Baviére, (Fragment de souvenirs intimes.)
Richard Wagner: *The work and mission of my life. (North-American Review 1879.)*
Dr. med. W. W. Ireland: *The blot upon the brain. Studies in history and psychology*. etc. etc. etc.

Bogen hviler endvidere paa personlige indtryk fra ophold i München samt paa mundtlige meddelelser fra en høitstaaende bayersk officer og fra en tysk forfatterinde, der i aarrækker tilbragte sine sommere i Hohenschwangau.

Noter

n1. *Forfatternote:* Se: «En forglemt heltinde» af Clara Tschudi. (1904)
n2. *Forfatternote:* Otto blev født den 27de april 1848. – Det er ham, som nu bærer kongenavnet i Bayern.
n3. *Forfatternote:* Den sidste kommer vi under Ludwigs senere levnetsløb flere gange til at støde paa.
n4. *Forfatternote:* Sagnet ved at melde, at en ridder ved navn Schwangau oprindelig byggede slottet. En anden beretning, der sandsynligvis kommer sandheden ligesaa nær, knytter navnet Hohenschwangau til sagnet om svaneridderne.
n5. *Forfatternote:* Om dette venskabsforhold henviser jeg til min bog om keiserinde Elisabeth.
n6. *Forfatternote:* Storfyrstinde Maria egtede nogle aar senere dronning Victoria af Englands næstældste søn, prins Alfred, som senere blev hertug af Coburg-Gotha.
n7. *Forfatternote:* I en tilegnelse af klaverudtoget til «Die Walküre» (Juli 1864).
n8. *Forfatternote:* Semper benyttede nogle aar efter samme plan, om end i formindsket maalestok, da han byggede Richard Wagner-theatret i Bayreuth.
n9. *Forfatternote:* Ludwig den anden og Richard Wagner vekslede stadig breve. De er holdte i en overmaade hjertelig og sværmerisk tone, men dreier sig mest om musikalske anliggender. Kun en forsvindende del af dem er tilgjængelige for almenheden. Efter kongens død blev den bayerske regjering og Wagners arvinger enige om, at Ludwigs breve skulde overgives til den bayerske regjering, som nu har dem under laas og lukke; Wagners breve blev til gjengjæld sendte tilbage til hans familie. Tidsskriftet «Die Wage» offentliggjorde i sin anden aargang flere interessante breve fra Ludwig til hans ven, der med bestemthed paastaaes at være egte, og som jeg ovenfor delvis har benyttet.
n10. *Forfatternote:* I et brev af 5te mai til redaktør Uhl («Wiener Botschafter».)
n11. *Forfatternote:* Fru Herwegh i «Gegenwart» 1897.
n12. *Forfatternote:* Progrés de Lyon.
n13. *Forfatternote:* Fru Louise von Kobell fortæller i sine erindringer, at sværmeriet gik saa vidt, at flere damer blev sindssyge, endskjønt kongen ikke havde givet dem nogensomhelst grund til at tro, at deres følelser var besvarede.
n14. *Forfatternote:* Se: «En forglemt heltinde» af Clara Tschudi.

n15. *Forfatternote:* Elisabeth, keiserinde af Østerrige og dronning af Ungarn.
n16. *Forfatternote:* Maria, dronning af Neapel.
n17. *Forfatternote:* «Otto, Freiherr von Völderndorff: Vom Reichskanzler, Fürsten von Hohenlohe.» (München 1902.)
n18. *Forfatternote:* Hertugindens broderdatter Maria, baronesse Wallersee (grevinde Larisch), som i «Ein Königstraum» i romanens form har skildret kong Ludwigs liv.
n19. *Forfatternote:* Kong Louis Philippe af Frankriges sønnesøn og ældste søn af hertugen af Nemours og Victoria, født prinsesse af Sachsen Coburg-Gotha.
n20. *Forfatternote:* Den nuværende enkedronning af Holland.
n21. *Forfatternote:* Blandt disse stod i første række, som bekjendt, Elisabeth af Østerrige og Ungarn.
n22. *Forfatternote:* Som et karakteristisk eksempel kan nævnes føigende: Den nordtyske digter Emanuel Geibel var af Maximilian den anden bleven kaldt til det bayerske hof. Han var bleven udnævnt til professor i literaturhistorie og poesi ved Münchens universitet; og kongen havde givet ham en aarlig æresgage.

Paa den her omhandlede tid opholdt han sig i sin fødeby Lübeck. Kong Wilhelm af Preussen kom paa et besøg til byen; og Geibel hilste ham med følgende vers:

> «Und sei's als letzter Wunsch gesprochen,
> Dass noch dereinst dein Auge sieht,
> Wie über's Reich ununterbrochen
> Vom Fels zum Meer dein Adler zieht.»

Dette lyriske udbrud blev taget yderst unaadigt op af det «nationale» parti i Bayern og udlagt, som om digteren skulde have ment, at Preussen burde underlægge sig dette land, hvilket selvfølgelig ikke var meningen.

Saa sterk var forbitrelsen, at Ludwig saa sig foranlediget til at unddrage Geibel den pension, som hans fader havde tilstaaet ham. Men denne inddragning vakte forargelse i Nordtyskland; og kongen af Preussen bevilgede ham til erstatning en lignende pension.

Af vrede over den krænkelse, som var tilføiet hans kollega og ven, gav Paul Heyse frivillig afkald paa en pension, som han hidtil havde modtaget af kongen af Bayern.

n23. *Forfatternote:* Professor, dr. C. Beyer, der beretter om denne brevveksling, tilføier, at den ved en indiskretion var komne i monarkens hænder, samt at han

havde ladet tage en afskrift af dem, hvorefter originalerne var bleven lagte tiibage paa deres plads. («Ludwig II, König von Bayern. Ein Characterbild.»)
n24. *Forfatternote:* Grev «Holnstein aus Bayern» førte det bayerske vaaben med en bjelke i sit signet, hvilket tyder paa, at han var uegte ætling af en hertug i Bayern. Han stod ogsaa i forbindelse med det hertuglige hof i Possenhofen; og man har udpeget ham som den, der var gjenstand for hertuginde Sophies første kjærlighed.

Han blev gift med en datterdatter af prins Karl af Bayern og dennes gemalinde til venstre haand, grevinde Bayersdorff.

n25. *Forfatternote:* Kapitel XIV.
n26. *Forfatternote:* Den giver dobbelt, som giver hurtigt.
n27. *Forfatternote:* Louise von Kobell: König Ludwig II und Fürst Bismarck im Jahre 1870.
n28. *Forfatternote:* Bismarcks: «Gedanken und Erinnerungen» (Bind II), og «Kaiser Friedrich in Versailles», (Erinnerungen eines Diplomaten).
n29. *Forfatternote:* Louise von Kobell: «König Ludwig II und Fürst Bismarck im Jahre 1870.»
n30. *Forfatternote:* Professor Dr. Otto J. W. Richter: «Kaiser Friedrich III.»
n31. *Forfatternote:* Keiser «Ludwig der Bayrer» forlenede 1323 sin søn Mark Brandenburg. Brandenburg forblev under Wittelsbachernes herredømme indtil 1373, da Otto V afstod det til keiser Karl IV. – Bismarck omtaler i sine «Gedanken und Erinnerungen» den særlige velvilje, som det bayerske dynasti viste hans forfædre.
n32. *Forfatternote:* Den saakaldte bayerske klausul.
n33. *Forfatternote:* Se nærmere om Rosen-øen i «Keiserinde Elisabeth» af Clara Tschudi.
n34. *Forfatternote:* Fru Louise von Kobell, fra hvis erindringer jeg har hentet disse enkeltheder.
n35. *Forfatternote:* Louise von Kobbell: «Unter den vier ersten Königen Bayerns.» (Anden del. Side 158–159.)
n36. *Forfatternote:* En park i München.
n37. *Forfatternote:* Se: «Keiserinde Elisabeth.»
n38. *Forfatternote:* Se første kapitel.

Clara Tschudis *Ludwig den anden – konge af Bayern* er lastet ned gratis fra bokselskap.no